

4.

MASOVNI VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST NA PODRUČJU DUBIČKOG I GORSKOG ARHIĐAKONATA I POKUPSKOG DEKANATA IZMEĐU 1941. I 1945.

Filip Škiljan

UDK: 271.22(497.11)-722.7:272(497.529.1)“1941/45“

Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► Autor donosi nove uvide o vjerskim prijelazima pravoslavnih s područja Banije (iz kotareva Glina, Petrinja, Vrginmost, Kostajnica i Dvor) na rimokatoličku vjeroispovijest. Na temelju izvorne arhivske građe iz Hrvatskog državnog arhiva i Nadbiskupijskog arhiva Zagreb te literature, prikazuje rezultate svog istraživanja o broju prijelaznika, načinima podnošenja molbi za vjerski prijelaz, o obliku samog čina prijelaza i o masovnosti vjerskih prijelaza u određenim župama između travnja 1941. i kraja 1942. godine. Kasniji prijelazi bili su vrlo rijetki.

Summary ► The author brings new information about religious conversions in the area of Banija (districts Glina, Petrinja, Vrginmost, Kostajnica and Dvor). Based on the original archive material from the Croatian State Archive and the Archdiocesan Archive in Zagreb and literature the author provides information on the number of converts, on ways to applying for religious conversions, the form of the act of conversion and of mass religious conversions in certain parishes between April 1941 and the end of 1942 year. Later conversions from the Orthodox to Roman Catholic religion were very rare.

Ključne riječi ► Srbi; pravoslavlje; Nezavisna Država Hrvatska; vjerski prijelazi; Banija; Rimokatolička crkva

Key words ► Serbs; orthodoxy; Independent State of Croatia; religious conversions; Banija; The Roman Catholic Church

PROSTORNI OKVIR

Područje Dubičkog arhiđakonata obuhvaća prostor istočne i južne Banije (župe na Baniji od Hrvatske Dubice, preko Hrvatske Kostajnice i Divuše u Pounju te župe Zrin i Gvozdansko na Zrinskoj gori) i župe u Posavini između Gušća i Jasenovca. Gorski arhiđakonat obuhvaća teritorijalno veći dio zapadne Banije, Sisak te dio Posavine sjeverno od Siska i dio sisačkog Pokuplja do Starog Farkašića. Budući da područja župa Lasinja i Bučica geografski također potpadaju pod Baniju, a pripadaju Pokupskom dekanatu Turopoljskog arhiđakonata, i ovaj je dekanat, koji se prostire i na lijevoj obali rijeke Kupe, uvršten u istraživanje. Na tom je teritoriju, u sveukupno sedam kotareva, dva grada i dvije općine (kotari Sisak, Glina, Petrinja, Dvor, Hrvatska Kostajnica, Vrginmost, Pisarovina, zatim gradovi Sisak i Petrinja te općine Jasenovac i Krapje) 1931. godine živjelo ukupno 232 360 stanovnika (125 447 ili 53,98 % vjernika pravoslavne vjeroispovijesti, po nacionalnosti uglavnom Srba.¹

<https://doi.org/10.17234/9789533792972.25>

Tabl. 1. Vjeroispovijest stanovništva na području župa Dubičkog arhiđakonata te banovinskih dijelova Gorskog i Pokupskog dekanata Turopoljskog arhiđakonata 1931.

Kotar/grad/općina	Ukupan broj stanovnika 1931.	Ukupan broj pravoslavnih 1931.	Postotak pravoslavnih
Glina (kotar)	45 742	30 606	66,91 %
Kostajnica (kotar)	29 099	19 157	65,83 %
Jasenovac (općina)	5 545	2 591	46,72%
Krapje (općina)	2 902	47	1,6 %
Pisarovina (kotar bez općine Kupinec)	20 410	5 371	26,31 %
Petrinja (kotar)	32 856	16 346	49,75 %
Petrinja (grad)	5 536	962	17,37 %
Sisak (kotar bez općine Lekenik)	23 787	590	2,4 %
Sisak (grad)	10 915	1 419	13 %
Vrginmost (kotar)	28 989	24 906	85,91 %
Dvor (kotar)	26 579	23 452	88,23 %
Ukupno	232 360	125 447	53,98 %

Napomena: Kao referentne, koristim podatke prema popisu stanovništva iz 1931. godine. Realno, brojevi su 1941. bili nešto veći pa, prema tome, donekle i postotci.

ODNOSI RIMOKATOLIČKE CRKVE I NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Korijeni mnogih aspekata odnosa Rimokatoličke crkve spram NDH sežu duboko u prošlost, ali u bližoj prošlosti, u prvoj polovici 20. st., kad su balkanski i svjetski ratovi prekrajali geopolitičku kartu svijeta, kad su mnoge države i nestajale i nastajale, a odnosi Svete Stolice s državama bili uređivani posebnim, sveobuhvatnim ugovorima, konkordatima, okolnost koja je utjecala na vjersku konstelaciju i političke prilike u Kraljevini Jugoslaviji pred Drugi svjetski rat tiče se upravo jednog konkordata, odnosno njegovog nepostojanja. Koloplet ratnih okolnosti je, naime, doveo do stvaranje Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine, a tu novostvorenu ratnu tvorevinu – nedemokratsku po utemeljenju, kvislinšku po međunarodnom položaju i geostrateškoj ulozi u „novom poretku“, šovinističku i rasističku po proklamiranoj ideologiji i zločinačku i genocidnu po praksi – Sveta Stolica nije ni formalno priznala, a kamoli da bi se razmišljalo o nekom međunarodnom pravnom ugovoru s njom. Međutim, odnos Svete Stolice prema NDH bio je obilježen, između ostalog, i činjenicom da Kraljevina Jugoslavija sa Svetom Stolicom nije imala valjan sveobuhvatan međunarodnopravni ugovor (tzv. konkordat).

Sveta je Stolica prije Prvog svjetskog rata imala sklopljene konkordate s Crnom Gorom (1886.) i Srbijom (1914.), ali s obzirom da ti ugovori nisu bili primjenjivi na novonastalu državu (Kraljevinu SHS, kasnije Kraljevinu Jugoslaviju), nakon priznanja nove države, Kralje-

vine SHS, 6. studenog 1919., trebala je Sveta Stolica s njom sklopiti sporazum kojim bi se pravno regulirao položaj Rimokatoličke crkve u Kraljevini: pitanja vjeronauka u školama i crkvama, prava vjerskih škola i ustanova, stjecanja crkvenih dobara, slobode komuniciranja sa Svetom Stolicom, slobode djelovanja katoličkih organizacija te niz drugih pitanja iz vjerskog života.² To se splotom okolnosti nije dogodilo. U Kraljevini SHS živjelo je 1921. godine 48 % pravoslavnih, 39 % katolika i 13 % pripadnika ostalih vjerskih zajednica. Pregovori oko konkordata otpočeli su ranih dvadesetih godina i potrajali više od desetljeća, da bi se 1935. postigla suglasnost oko svih detalja te se formirani ugovor (koji Stojadinovićeva vlada potpisuje 1937.) poslao u Skupštinu i Senat na usvajanje. Međutim, tada zbog ogorčenog protivljenja SPC-a konkordatu nastaje duboka politička kriza, uz krizu oko atentata u Skupštini možda i najveća između dva rata, i proces ratifikacije konkordata je obustavljen.

Inače, zbog nereguliranih odnosa sa Svetom Stolicom, Rimokatolička crkva je u Kraljevini bila u permanentnom latentnom sukobu s državom, a konkordatskom krizom 1937. odnosi su eskalirali, pretočili se i u zaoštreni, opći međunacionalni, hrvatsko-srpski antagonizam. Uz atentat na Stjepana Radića (1928.) i ubojstvo kralja Aleksandra (1934.), bio je to svojevrsni treći vrhunac permanentne desetogodišnje političke krize, koji je onda, između ostalog, rezultirao i preustrojem države (formiranje Banovine Hrvatske).

Koliko god se dvije dominantne crkve u Kraljevini trudile očuvati čistoću i plemenitost svog poslanja među ljudima i među narodima, ideologijski karakter same

njihove misije (evangelizacija svijeta i univerzalnost kompetencija i pretenzija klera) suočavao ih je s izazovima klerikalizma, prozelitizma i filetizma. A kako je bilo kroz cijelu dvomilenijsku prošlost (i planetarno), tako je bilo i kroz zamršene kontroverzije 20. stoljeća pa, daka-ko, i u zajedničkom hrvatsko-srpskom „državnom dvo-rištu“.

Povlašteni položaj Srpske pravoslavne crkve u višekonfesionalnoj Kraljevini ogledao se, između ostalog, i u neravnomjernoj podjeli budžetskog novca za crkve i vjerske zajednice. SPC je, naime, dobivala čak dvije trećine iznosa namjenskih državnih subvencija.³

Povlaštenim položajem Srpske pravoslavne crkve u Kraljevini otvarao se prostor i pravoslavnom prozelitizmu i teritorijalnoj ekspanziji SPC-a na prostor gdje otprije nije imao korijena. Gradile su se crkve i osnivalo niz parohija na područjima gdje pravoslavlje nije bilo rašireno (Vis i Sušak npr.), a i više je vjerskih prijelaza bilo s rimokatoličke na pravoslavnu vjeroispovijest nego obratno. Prema pismu nadbiskupa Alojzija Stepinca papi, radilo se o oko 200 000 takvih prijelaznika.⁴ Dio je konvertirao zbog obiteljskih razloga (npr. zbog ponovnog sklapanja crkvenog braka, vjerski mješovitih brakova itd), dio je tako postupio iskreno, na krilima integralnog jugoslavenstva (u Dalmaciji je to bila ponekad gesta protiv talijanaštva), ali bilo je katolika koji su prelazili na pravoslavlje i iz koristoljubivosti, samo radi poboljšanja svog položaja u društvu (naročito među državnim službenicima). Može se pretpostaviti da je broj koji Stepinac spominje vjerodostojan, jer raspolagalo se podacima iz matica, a je li on bio i „opravdano“ alarmantno indikativan pokazale bi eventualne komparativne analize. U svakom slučaju, hrvatski katolički kler, i Stepinac osobno, taj su broj doživljavali vrlo dramatično i više puta ga koristili implicate kao argument za pravoslavni prozelitizam. S druge strane, ovdje je potrebno reći i da se u antikonkordatskoj agitaciji 1937. SPC u argumenataciji koristio upravo onim dijelom tog ugovora koji je izrijeком legitimirao misijski karakter katoličkog poslanja u državi s pravoslavnom većinom i znatnim prisustvom drugih religija – dakle radilo se također i o bojazni od „krađe vjernika“.

Uglavnom, nedostatak sveobuhvatnog i preciznog pravnog okvira za djelovanje Rimokatoličke crkve na prostoru cijele države bio je, prvenstveno za hrvatski katolički visoki kler, iznimno frustrirajući, što je nesumnjivo pridonijelo da Rimokatolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji vidi u uspostavi NDH mogućnost postignuća

kako važnog nacionalnog cilja tako i svog povlaštenog statusa.

Neposredno nakon proglašenja NDH (10. travnja), nadbiskup Stepinac posjećuje Slavka Kvaternika (12. travnja), a ubrzo potom i dr. Antu Pavelića (16. travnja, dan nakon njegova dolaska u Zagreb)⁵. Tim nadbiskupovim posjetima, kao i njegovom poslanicom svećenicima u NDH od 28. travnja 1941, u kojoj izražava zadovoljstvo osnivanjem NDH i poziva svećenstvo na „uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja hrvatske države“ (isto su učinili i splitsko-dalmatinski, krčki i senjski biskup), visoki katolički kler jednoj revolucionarno proglašenoj novoj državi na teritoriji međunarodno priznate Kraljevine Jugoslavije (koja još nije kapitulirala, kapitulirala je 17. travnja) izravno i javno daje legitimitet (daje legitimaciju kako jednom deklariranom ideološkom konstrukt, tako i državno-pravnom okviru kao režimskom instrumentu). Legalitet se pak „vukao“ iz formalne primopredaje banovinske uprave 10. travnja 1941. i produljenja rada izabranog saziva Sabora.

U okviru svoje ideologije „konačnog rješenja srpskog pitanja“ ustaše su Srpsku pravoslavnu crkvu smatrali nositeljem nacionalnog identiteta Srba u Hrvatskoj pa su se pravoslavni svećenici našli prvi na udaru ustaških vlasti.⁶ Pravoslavnim vjernicima je pak, s ciljem odnarođivanja i asimilacije, bila planirana konverzija – trebalo ih je prevesti na rimokatoličku, odnosno na grkokatoličku vjeroispovijest, što bi prethodilo njihovom pohrvaćenju (Vlada NDH donosi odluku da se prijelaznici moraju nacionalno izjašnjavati kao Hrvati)

Zakonska odredba (uredba sa snagom zakona) o prijelazu s jedne vjere na drugu donesena je već 3. svibnja 1941. Tom se uredbom ustaška vlast „postavila“ iznad Rimokatoličke crkve, što je vidljivo iz članka uredbe u kojem stoji da je za valjanost prijelaza potrebno da stranka koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu „upravnoj vlasti prve molbe“ (kotarskoj oblasti, odnosno gradskom poglavarstvu, dakle svjetovnoj, režimskoj vlasti) o svojoj namjeri i da od „upravne vlasti prve molbe“ dobije potvrdu o toj svojoj prijavi.⁷ Rimokatolička crkva nije bila zadovoljna takvim miješanjem države u crkvene poslove. U svojim radovima povjesničar Jure Krišto jasno pokazuje na koji su se način dopisi i okružnice između Crkve i javnoupavnih resora razmjenjivale i kako je na pojedine crkvene dopise reagirala država, a na koji je način na državne uredbe reagirala Crkva.⁸ Duhovni stol je na zakonsku odredbu od 3. svibnja reagirao već 8. svibnja 1941. stavom da „pristup u katoličku Cr-

kvu može se dopustiti samo onim osobama, za koje „postoji osvjedočenje, da to žele učiniti iskreno i s uvjerenjem o istinitosti naše svete vjere i o njoj potrebi za spas duše“, a da treba odbijati one „koji bi u Crkvu htjeli ući bez ispravnih motiva tražeći u njoj samo zaštitu svojih materijalnih interesa i egoističkih ciljeva“.⁹

Nedugo nakon toga, 27. svibnja, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH objavljuje Upute o prijelazu s jedne vjere na drugu.¹⁰ Ministar Mile Budak u tom dokumentu upućuje kotarske i gradske vlasti da jedino one mogu izdavati potvrde o prijavi za vjerski prijelaz. Kratko iza toga, u lipnju, objavljeni su i propisi o primanju u Rimokatoličku crkvu. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja potom, 14. srpnja, šalje biskupskim ordinarijatima NDH dopis iz kojeg se vidi da ustaše ne žele da na rimokatoličku vjeroispovijest prelaze pravoslavni svećenici, učitelji, trgovci, obrtnici i bogati seljaci. U dopisu je također vidljivo da država ne želi da pravoslavno stanovništvo prelazi na grkokatoličku vjeroispovijest, a također je sasvim jasno da je država ta koja treba izdati dozvolu za vjerski prijelaz.¹¹ Crkva 16. srpnja šalje dopis Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja izražavajući neslaganje s branjenjem prijelaza na grkokatoličku vjeroispovijest, a također smatra da bi trebalo da se prijelazi odobravaju i pravoslavnoj inteligenciji.¹²

Državno ravnateljstvo za ponovu (na koje su u međuvremenu postepeno prenošene nadležnosti za vođenje poslova oko vjerskih konverzija) šalje 30. srpnja 1941. okružnicu u kojoj ponavlja zahtjev vlasti da pravoslavni ne prelaze na grkokatoličku vjeroispovijest osim u slučajevima gdje već postoje grkokatoličke župe. U ovoj se okružnici spominju i potvrde o čestitosti koje mogu izdavati jedino kotarska i općinska poglavarstva, a bez kojih se ne može ni otpočeti postupak vjerskog prijelaza. Te upute su vrijedile za cijelu NDH, osim za područje Krbove i Psata te župe Gora¹³ dok je iz dopisa koji vrh Crkve upućuje crkvenoj hijerarhiji početkom kolovoza 1941. posve jasno da Crkva pristaje da državne vlasti izdaju potvrde o čestitosti, čime zapravo prepuštaju režimskoj vlasti da odlučuju tko je podoban da dobije dozvolu za vjerski prijelaz, a tko nije.¹⁴ Potencijalni su prijelaznici morali proći i „pripremu“ za prelazak u katoličanstvo, a tu „pripremu“, odnosno poučavanje o vjeri, vodili su ili lokalni svećenici ili tzv. misionari koji su pomagali svećenicima. Ritam, odnosno intenzitet samog prekrštavanja, određivao je ustaški režim, a ne crkvena hijerarhija. Tako zbog prilične kaotičnosti na terenu i promijenjenih okolnosti (narodni ustanak i kritički odnos Nijemaca i Talijana

na prema ustaškoj politici prekrštavanja), u rujnu 1941. Ministarstvo unutrašnjih poslova šalje državnim tijelima i biskupskim ordinarijatima okružnicu kojom se pozuruje vjerski prijelazi, tj. traži da se ne rade birokratski problemi osobama koje žele prijeći na katoličanstvo.¹⁵ Početkom listopada 1941. osniva se i Vjerski odsjek Državnog ravnateljstva za ponovu, na koji država prenosi sve poslove vezane za vjerske prijelaze.

Ipak, konačno, svoj precizan službeni stav prema vjerskim prijelazima i miješanju države u taj posao Crkva zauzima na biskupskoj konferenciji 17–19. studenog 1941. zaključkom u deset točaka. Kao prvo, ističe se da se samo Crkva može i mora baviti prijelazima na rimokatoličku vjeroispovijest, kao drugo da samo crkvena hijerarhija može postavljati ljude koji će poučavati prijelaznike u vjeri, kao treće da takvi ljudi mogu biti ovisni samo o crkvenim institucijama, kao četvrto da Katolička crkva priznaje samo one prijelaze koji su obavljani prema crkvenim propisima, kao peto da državne institucije ne smiju poništavati prijelaze koje Crkva provede, kao šesto da episkopat izabire odbor koji će se brinuti o pridržavanju pravila kod prijelaza, kao sedmo da u Crkvu mogu biti primljeni samo oni koji to slobodno traže, kao osmo da obred u koji će prijelaznik prijeći ne može određivati država, kao deveto da će izabrani odbor organizirati tečajeve za one koji propovijedaju potencijalnim prijelaznicima i kao deseto, da se prijelaznicima moraju zajamčiti sva građanska prava.¹⁶ Na taj se način Rimokatolička crkva zaštitila od optužbi za katolički prozelitizam, za poticanje vjernika drugih konfesija na vjerski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest.

Masovno prelaženje s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest završilo je u proljeće 1942., kad je uspostavljena Hrvatska pravoslavna crkva.

PROBLEM ARHIVSKIH IZVORA U ISTRAŽIVANJU VJERSKIH PRIJELAZA U NDH

O broju prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u vrijeme postojanja NDH raspravlja se već desetljećima. Najranija kumulativna kvantifikacija konverzija pravoslavnih u katolike u NDH nalazi se u jednom izvještaju papi Piju XII. iz 1943. koji je napisao nadbiskup Alojzije Stepinac. U tom izvještaju doslovno stoji ovako:

Mlada hrvatska država, rođena u strašnijim i težim prilikama nego bilo koja država kroz više vijekova, boreći se

očajnički za svoj opstanak, pokazuje sa svim tim u svakoj prilici, da želi ostati vjerna svojim sjajnim katoličkim tradicijama i osigurati bolje i jasnije izglede Katoličkoj crkvi u tome kutu kugle zemaljske. U protivnom, njezinom propašću ili fatalnim smanjenjem – tisuće najboljih hrvatskih vjernika i svećenika žrtvovala bi dragovoljno i rado svoje živote da zapriječe tu strahovitu mogućnost – ne bi bilo uništeno samo onih 240.000 prijelaznika sa srpskog pravoslavlja nego i čitavo katoličko pučanstvo tolikih teritorija sa svim svojim crkvama i svojim samostanima. Prema prirodnom poretku stvari, ako Bog ne bi učinio neko veliko čudo, napredak je katolicizma usko povezan uz napredak Hrvatske Države, njegov opstanak uz njezin opstanak, njegov spas uz njezin.¹⁷

Ovo je pismo upotrijebljeno na suđenju Stepincu, ne kao pismo koje bi svjedočilo o činu milosrđa koje je učinjeno da bi se spasili ljudski život, nego kao optužba da je Stepinac kolaborirao s Pavelićem. Stepinac i njegovi odvjetnici tvrdili su tada da se radi o krivotvorini. Ipak, bez obzira na to, ta brojka se provlačila desetljećima nakon Drugog svjetskog rata kao neka okvirna brojka o broju prijelaznika s pravoslavlja na rimokatoličku vjeroispovijest i to ne zato što bi bila točna, već zato što je bila jedina. Jozo Tomasevich, povjesničar koji je u SAD napisao izvrsno djelo *Rat i revolucija u Jugoslaviji: okupacija i kolaboracija 1941. – 1945.*, tražio je za potrebe tog rada podatke o broju prijelaznika. Budući da je to poglavlje, o vjerskim prijelazima u NDH, činilo jedan od važnijih dijelova njegova rada, Tomasevich se raspitivao na više mjesta kako bi došao do točnijih podataka o broju prijelaznika, odnosno da bi došao do dokumentacije koja se ticala toga broja. U dodatku poglavlja o crkvama, pod naslovom „Je li nadbiskupov izvještaj papi iz svibnja 1943. autentičan?“,¹⁸ Tomasevich opisuje svoju potragu za dokumentacijom o vjerskim prijelazima. U tekstu piše kako je potragu za dokumentacijom započeo pismom Vatikanu s molbom da mu se dopusti uvid u korespondenciju papinskog poslanika u Zagrebu, opata Marconea i nadbiskupa Stepinca, koja se nalazi u Vatikanskom arhivu. Diplomatski je upućen na sekundarne izvore koji će, navodno, uskoro biti objavljeni. Onda je, u srpnju 1967., u Zagrebu priupitao nadbiskupa Franju Šepera o broju prijelaznika na što mu je Šeper odgovorio da se ne sjeća broja, a kad je 1974. zatražio Državno tajništvo Njegove svetosti u Rimu da konačno dobije na uvid dokumentaciju koju je tražio 1967., monsinjor koji ga je primio izjavio je da su šanse da dobije bilo kakvu

dokumentaciju o prepisci Marcone-Stepinac ravne ništici. U konačnici, s nadom da će se otvoriti arhivi Nadbiskupije zagrebačke, Tomasevich je uputio pismo i nadbiskupu Kuhariću 1975. na što je dobio odgovor da Kaptol nema dokumentiranih podataka koji bi mu mogli poslužiti za znanstveno istraživanje i to zato što u prilikama u kojima su se nalazili poslije rata nisu pokušali dovesti statističke podatke u red.

Ipak, Tomasevich je godinu dana kasnije, kad je već izgubio svaku nadu da će bilo što pronaći, u britanskom Public Record Officeu u Londonu naišao na britanske dokumente koji su pokazali da je nadbiskupov izvještaj iz 1943. autentičan. Naime, Tomasevich je naišao na izvještaj Francisa d'Arcy Osborna, britanskog izaslanika u Vatikanu, koji sadrži i poseban dodatak koji je napisao član britanskog izaslanstva Montgomery. Osborn je izvijestio o posjetu Krunoslava Draganovića, specijalnog izaslanika pri uredu neslužbenog predstavnika NDH u Vatikanu, njemu i Montgomeryju u drugoj polovici 1943. ili početkom 1944. Draganović je Montgomeryju pokazao pismo Stepinca papi, a Montgomery je u spomenutom dodatku, Osbornovom izvještaju pridodao još gotovo dvije stranice citata iz toga pisma koji se podudaraju s tekstom izvještaja koji je prezentiran na suđenju nadbiskupu.

Iako se još uvijek spekulira o samom ukupnom broju prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u NDH, ipak se danas većina kontroverzi uglavnom tiče karaktera i etičnosti te doktrinarne dosljednosti i političke oportuniteti samog čina konverzije. To su, dakako, aspekti o kojima će se i nadalje voditi rasprave, ali pitanje broja vjerskih prijelaza je nešto što se može prilično precizno i jednostavno riješiti. Naime, sedamdeset i više godina je prošlo od samih događaja i nema ni zakonske ni moralne zapreke znanstvenom uvidu u dokumente, a jedino ako se pobroji poimenično svaki prijelaznik, odnosno podnositelj molbe za vjerski prijelaz, možemo doći do točnih brojki. Vođenje knjiga vjerskih prijelaznika, između ostalog, župnikova je elementarna radna obaveza i na razini župa moraju postojati rudimentarni podaci, a na višim razinama hijerarhije sigurno i kumulativni podaci, vjerojatno čak analitički dijelom i obrađeni.

Kako tog izvora, dakle, nemamo, istraživač je danas upućen prvenstveno na tri arhivske ustanove, odnosno na četiri izvora građe o toj povijesnoj temi: na Nadbiskupijski arhiv, gdje će mu ponuditi na uvid Urudžbeni zapisnik Nadbiskupskog duhovnog stola koji evidentira

poimenične molbe za vjerski prijelaz, zatim na fond Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu i na fond Odjela bogoštovlja Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH iz Hrvatskog državnog arhiva te na Državni arhiv u Zagrebu gdje postoji bilježnica u kojoj su popisani prijelaznici s područja grada Zagreba. Međutim, istraživački rad s tim kaosom od podataka mogao bi se nazvati „rudarenjem“.

BROJ PRIJELAZA S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST IZMEĐU 1941. I 1945. NA PODRUČJU BANIJE

Na području ova dva arhiđakonata (Dubičkog i Gorskog) i Pokupskog dekanata, u vrijeme Drugog svjetskog rata bilo je 35 župa, odnosno 36 župa ukoliko među župe ubrojimo i posebnu župu koja je osnovana za prijelaznike na području Kukuruzara, sjeverozapadno od Hrvatske Kostajnice, koja je funkcionirala samo za vrijeme Drugog svjetskog rata. Na tom prostoru, u razdoblju Drugog svjetskog rata broj vjerskih prijelaza, odnosno molbi koje su bile podnesene Nadbiskupskom duhovnom stolu za vjerski prijelaz, bio je definitivno najveći na području čitave Zagrebačke nadbiskupije. Promatramo li pojedine godine, uočiti ćemo da je daleko najveći broj prijelaza bio 1941. godine, kad je prema poimeničnom popisu podnositelja molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest (prema Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola) podneseno čak 38 808 takvih molbi. U drugoj godini rata taj se broj značajno smanjio zbog uspostave Hrvatske pravoslavne crkve pa je broj podnesenih molbi iznosio 4 211, u trećoj godini (1943.) tek 16, tijekom 1944. godine 25, a u posljednjoj godini rata, 1945., tek 3 molbe. Za poimenični spisak 31 092 imena osoba koje su zatražile prijelaz – koji je sačinjen na temelju popisa koje su Nadbiskupskom duhovnom stolu slali pojedini župnici – treba reći da je evidentno nepotpun. Svih imena nažalost nemamo jer se u dokumentima uz imena i prezimena kućedomaćina samo navodi broj članova kućanstva. Tako za pet župa na Baniji ne znamo točan broj prijelaznika. Kod župe Sunja, gdje se radi o čak 10 764 prijelaznika o kojima nemamo poimenične podatke, radi se o popisima gdje su upisivani kućedomaćini te pored njih broj članova koji s njima prelaze.

U župi Glina u jednom se dokumentu spominje da župnik traži prijelaz za 1 021 pravoslavnog vjernika, ali uz taj dopis ne nalazimo popis prijelaznika.¹⁹ U župi

Maja navedeno je u Urudžbenom zapisniku da prelazi Dragica Bralić te uz nju još 110 osoba za koje nemamo imena i prezimena.²⁰ U župi Jasenovac se u dva dokumenta spominje prijelaz 200, a potom još 300 osoba koji prelaze na rimokatoličku vjeroispovijest također bez navedenih imena prijelaznika.²¹ Najizrazitiji slučaj različitog broja prijelaznika i imenskog popisa je kod župe Komarevo gdje je popisani prijelaz čitavog sela Bestрма, ali ne posjedujemo podatke o brojnosti pojedinih obitelji budući da u dokumentu stoji ime kućedomaćina i napomena da prelazi zajedno s obitelji.²²

Dakle, sveukupno gledano, brojke koje iznosimo u ovom radu samo su okvirne, budući da ne možemo sačiniti točan poimenični popis svih podnositelja molbe za vjerski prijelaz na području Banije i okolnih župa u Posavini i u Pokuplju. Promatrajući pojedine župe možemo ustanoviti da je najveći broj prijelaza obavljen na području župe u Sunji, gdje je prema popisima koji su sačuvani u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i u Hrvatskom državnom arhivu (u fondu Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu), popisano čak 15 214 molbi za vjerski prijelaz u prve dvije godine postojanja NDH (tek je jedna molba zaprimljena 1943. godine). Iza ove župe po broju prijelaza slijedi župa u Gvozdanskom, gdje su sva pravoslavna sela u toj župi prešla na rimokatoličku vjeroispovijest u jednom mahu, krajem 1941. (njih 5 582). Zatim slijedi župa u Glini s 5 290 molbi za prijelaz (što uključuje 1 021 koje nisu poimenično navedeni, a koje spominje Žužek), a zatim župa u Hrvatskoj Kostajnici s 4 825 poimeničnih molbi za vjerski prijelaz.

Brojni su prijelazi bili još u župama Komarevo, Čunčić, Divuša, Hrastovica, Jasenovac i Topusko te u novouspostavljenoj župi u Kukuruzarima (više od 1000 prijelaznika) dok je u ostalim župama broj prijelaza bio manji od 1000. Treba napomenuti da su gradske župe poput Petrinje i Siska imale manji broj vjerskih prijelaza te da su župe u Posavini imale gotovo zanemariv broj prijelaza u odnosu na župe na Baniji. U župi Maja, koja je bila blizu glinske župe, bilo je manje vjerskih prijelaza jer su očito potencijalni prijelaznici radije odlazili u glinsku župu, a u župama Šišinec, Stari Farkašić, Mala Solina i Zrin tijekom čitavog rata nije bilo niti jednog vjerskog prijelaza (prve tri župe pokrivala su naselja u najvećoj mjeri nastanjena rimokatoličkim stanovništvom). Posljednja župa, ona u Zrinu, stradala je od partizana tek u rujnu 1943., a čini se da su pravoslavna sela koja su gravitirala prema Zrinu prešla na rimokatoličku vjeroispovijest u Divuši.

Tabl. 2. Broj vjerskih prijelaza prema poimeničnom popisu prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u vrijeme Drugog svjetskog rata na području Dubičkog arhidakonata, Gorskog arhidakonata i Pokupskog dekanata

Župa	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Gušće	4	0	1	0	0	5
Jasenovac	1378 (+ 500 ne navedenih poimenično)	0	0	0	0	1378 (+ 500 ne navedenih poimenično)
Krapje	18	9	0	0	0	27
Kratečko	3	10	0	0	0	13
Lonja	15	0	0	0	0	15
Sunja	3 530 (+10 764 nenavedenih poimenično)	920	1	0	0	4 451 (+10 764 nenavedenih poimenično)
Divuša	1 395	336	0	0	0	1 731
Gvozdansko	5 582	0	0	0	0	5 582
Hrvatska Dubica	130	28	4	23	0	185
Hrvatska Kostajnica	4 805	16	0	2	2	4 825
Zrinj	0	0	0	0	0	0
Čuntić	423	966	0	0	0	1.389
Glina	4 269 (+1 021 osoba nenavedena poimenično)	0	0	0	0	4 269 (+ 1 021 osoba nenavedenih poimenično)
Gora	292	1	0	0	0	293
Hrastovica	956	354	1	0	0	1 310
Maja	533 (+110 nenavedenih poimenično)	95	0	0	0	628 (+110 nenavedenih poimenično)
Topusko	1 014	0	0	0	0	1 014
Mala Solina	0	0	0	0	0	0
Viduševac	136	14	0	0	0	150
Komarevo	1 501	13	0	0	0	2 426
Mala Gorica	118	2	0	0	0	120
Martinska Ves	1	0	0	0	0	1
Petrinja	108	32	0	0	0	140
Preloščica	35	0	1	0	0	36
Sela	6	2	0	0	0	8
Sisak	394	74	7	0	1	476
Stari Farkašić	0	0	0	0	0	0
Žažina	10	0	1	0	0	11
Bučica	146	0	0	0	0	146
Donja Kupčina	0	18	0	0	0	18
Lasinja	26	11	0	0	0	37

Pisarovinska Jamnica	5	16	0	0	0	21
Pokupsko	4	0	0	0	0	4
Šišinec	0	0	0	0	0	0
Šišljavić	0	6	0	0	0	6
Kukuruzari	-	1 288	0	0	0	1 288
Ukupno	26 837 (38 808 zajedno s onim koji nisu navedeni poimenično)	4.211	16	25	3	31 092 (43 063 zajedno s onima koji nisu navedeni poimenično)

O broju prijelaznika na području pojedinih župa relativno su drugačiji izvještaji župnika iz 1944. godine. U tablici su brojke koje su pojedini župnici napisali u iz-

vještajima Nadbiskupskom duhovnom stolu. Nažalost, takve vrijedne podatke ne posjedujemo za sve župe.

Tabl. 3. Sumarni rezultati broja prijelaznika s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest za pojedine župe na temelju izvještaja župnika Nadbiskupskom duhovnom stolu 1944.²³

Župa	Broj prijelaznika prema izvještaju župnika
Bučica	„Prijelaz je zatražilo 138 osoba, a prešlo je njih 15, ali niti oni ne podržavaju sa župom ikakvih veza, ukoliko su uobće na životu“
Glina	„Vjerskih prijelaza bilo je oko 10 000 slučajeva, no danas (dne 20. 6. 1943.) se ne može smatrati katolicima niti 100 osoba, jer su sva sela, koja su bila naseljena s tim bivšim pravoslavicima, evakuirana, te su se razpršili.“
Gornje Komarevo	„Bilo je mnogo prelaza s pravoslavlja na rimokatoličku vjeru, ali je pokret i katoličko življenje spriečeno po partizanima, koji su prevoditelje prielaza poubijali.“
Gušće	4
Lasinja	26
Maja	Oko 4 000, ali ih je 32 ostalo katolicima, dok je kod ostalih isti slučaj kao i kod župe Glina.
Mala Gorica	126
Mala Solina	120
Pokupsko	6
Preloščica	39
Topusko	„Na rimokatoličku vjeru prešlo je 20 osoba. Na molbu 760-torice, a da ne budu poubijani dana je potvrda župnog ureda o prielazu, ali kasnije iz raznih razloga nisu dolazili na vjersku poduku niti su uistinu primljeni.“
Žažina	10

Podaci koje su dostavili župnici u velikoj se mjeri ne slažu s podacima koje smo prikupili na temelju Urudbenog zapisnika iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu u Hrvatskom državnom arhivu. Čini se da se podaci barem približno slažu tek za župe Bučica (gdje ih je prema našem popisu zatražilo prijelaz 146, a prema župnikovom izvješću 138), Gušće (gdje ih je prema našem popisu 5 zatražilo prijelaz, a prema župnikovom izvješću ih

je 4 prešlo), Lasinja (gdje ih je prema našem popisu 37 zatražilo prijelaz, a prema izvještaju župnika prešlo 26), Mala Gorica (gdje ih je prema našem popisu 120 zatražilo prijelaz, a prema izvještaju župnika 126 ih je prešlo), Pokupsko (gdje ih je prema našem popisu zatražilo prijelaz 4, a prema župnikovom izvještaju prešlo ih je 6), Preloščica (gdje ih je prema našem popisu 36 zatražilo prijelaz, a prema župnikovom izvješću prešlo ih je 39) i

Žažina (gdje ih je prema našem popisu 11 zatražilo prijelaz, a prema župnikovom izvještaju 10 ih je prešlo).²⁴

Međutim, kod župa gdje su brojke iznimno velike ne postoji podudaranje. Tako župnik daje izvještaj za župu Glina da je broj prijelaza bio oko 10 000, a naše brojke govore o 5 290 molbi. Slični nerazmjeri su i kod župe Maja (4 000 prijelaza, a kod nas 738 popisanih molbi) te nešto manji kod župe Topusko gdje župnik navodi brojku od 760 molbi i 20 prijelaznika, a kod našeg popisa postoji podatak o 1 014 potencijalnih prijelaznika. Župa Komarevo nije usporediva, budući da se ondje navodi kvalifikacija „mnogo prijelaznika“, a kod župe Mala Solina postoji potpuni nerazmjer jer župnik navodi 120 prijelaznika, a na našem popisu nema niti jedne molbe iz ove župe. Ipak, pojedini nerazmjeri su objašnjivi. Naime, kod župa Glina i Maja moguće je da su se prijelazi dogodili bez odobrenja Nadbiskupskog duhovnog stola pa je župnik jednostavno pribilježio okvirnu brojku prijelaznika, odnosno onih kojima je on pisao potvrde. Što se Topuskog tiče, čini se da su župnikovi podaci nepotpuni kad mi posjedujemo poimenični popis od 1 014 osoba koje su podnijele molbu za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest 1941. godine. U jednom izvještaju iz 1942. koji je isti župnik uputio Nadbiskupskom duhovnom stolu stoji da je do 10. ožujka 1942. prešlo 795 osoba s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest, a uz to stoji napomena kako je „bilo to vrijeme, kada su ih ovdje strijeljali bez svakog obzira i na mjestu ukapali – pa i djeću“.²⁵ Neobjašnjiv je podatak o 120 prijelaza na području župe Mala Solina o kojima nemamo nikakvih podataka u Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu (očito se radilo o mještanima Gornjih Jama kojima je župa u Maloj Solini bila najbliža).

Podatke o broju prijelaznika možemo crpiti i iz fonda Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu, gdje su nam sačuvani podaci o prijelazima za pojedine općine, odnosno pojedine kotareve. Tako imamo podatak za općinu Vrginmost, odnosno za sela Brnjavac, Pješćanicu, Donji Sjeničak, Gornji Sjeničak, Ostrožin, Podgorje, Vrginmost i Slavsko Polje. Vidljivo je da je od ukupno 9 941 stanovnika iz tih sela do 24. studenog 1941. prešlo svega njih 194, a najavilo prijelaz još njih 856, najviše iz Vrginmosta i sela Podgorje, naselja koja su bila najbliža glavnoj prometnici između Karlovca i Gline.²⁶ Podatke od 28. listopada 1941. posjedujemo i za općinu Sunja gdje je do tog vremena na području sela Bistrać, Drljaće, Četvrtkovac, Gradusa Posavska, Greda, Krivaj, Petrinjci, Radonja Luka, Selišće, Sunja Gornja,

Sl. 1. *Prisilno pokrštavanje Srba u Bosanskoj Dubici 1941. godine*, u: Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera (ur. Joža Horvat i Zdenko Štambuk), Zagreb 1946., str. 82 i 125.

Sunja Donja i Žreme živjelo sveukupno 1 539 pravoslavnih od kojih je do tada podnijelo molbu za prijelaz 664, a prešlo svega 10 osoba.²⁷

Do 31. prosinca 1941. na području općine Mečenčani prešlo je 2 908 pravoslavnih, a prijelaz je najavilo još 1 908 njih od sveukupno 5 259 pravoslavnih stanovnika, što bi značilo da svega 443 stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti nisu prešli ili nisu podnijeli molbu za prijelaz. Čini se da je jedan dio od 1 908 onih koji su najavili prijelaz, a koje je vjeri podučavao kostajnički župnik, prešlo sljedeće godine (1942.), u novoosnovanoj župi u Kukuruzarima.²⁸ Važni su nam i podaci iz Nadbiskupijskog državnog arhiva, iz fonda Nadbiskupskog duhovnog stola, podfonda Interdijecezalni vjerski odsjek. U tom podfondeu nalaze se vrijedni podaci koje su o broju prijelaznika, odnosno o momentalnom brojnom stanju u njihovim župama pisali pojedini župnici. Iz tog nam je fonda sačuvan podatak da su na području Dubice u 13 mjeseci, u vremenskom razdoblju od 1. siječnja 1941. do 31. siječnja 1942. prešle 153 osobe s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest što se donekle poklapa s realnim stanjem u popisu prijelaznika iz Urudžbenog zapisnika Nadbiskupskog duhovnog stola.²⁹

POJEDINAČNI VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST NA PODRUČJU BANJE IZMEĐU 1941. I 1945. GODINE

Pojedinačni vjerski prijelazi na području Banije bili su relativno rijetki. Na Baniji se uglavnom radilo o ma-

sovnim, kolektivnim prijelazima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. Ipak, u gradu Sisku i u župama u kojima je pravoslavnih vjernika bilo iznimno malo, prijelazi su bili pojedinačni. I na samom početku, odmah nakon uspostave NDH, u župama u kojima su kasnije bili prakticirani masovni kolektivni vjerski prijelazi, pojedinci su odmah u početku tražili vjerski prijelaz da bi se momentalno zaštitili. Obitelj Arbutina iz sela Joševica kod Gline tražila je na taj način zaštitu u krilu Rimokatoličke crkve ističući kako su svi susjedi Hrvati pa u molbi spominju da potpisani žive već dugo u čisto katoličkom selu te da poznaju katolički nauk.³⁰ Marija Rakić, rimokatolkinja i Slavko Madžarac, pravoslavac, koji su pet godina živjeli u divljem braku, od topuskog su župnika 19. svibnja 1941. zatražili da ih vjenča u rimokatoličkoj crkvi i to čine, kako piše topuski župnik, „jer (Slavko, *op.a.*) kao pravoslavac živi u neizvjesnosti da ne bude odveden u progonstvo a može biti i najgore, pa želi da mu družica bude zakonita, nasljednica imetka, koji su u zajednici stekli“.³¹ Ova nam molba govori mnogo neizvjesnosti i slutnjama Srba na Baniji. I obitelj Metikoš iz Svračice kod Maje moli preko majskog župnika već 29. svibnja 1941. da budu „oslobođeni od ekskomunikacije“, odnosno izopćenja.³² Stojan Kalember, klasnički općinski bilježnik, 9. lipnja 1941. dobiva redovnu potvrdu o tome da je najavio svoj prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest zajedno s čitavom obitelji. Majski župnik već nakon četiri dana zapisuje da Kalember s obitelji želi prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Sasvim je evidentno da je ovaj prijelaz u tako ranom periodu bio učinjen zbog straha da se ne izgubi namještenje u općinskom uredu u Klasnici.³³

Isti je slučaj i s Bogdanom Dragišićem, učiteljem u Rujevcu, oženjenim s učiteljicom rimokatolkinjom i s dvoje muške djece, koji traži prijelaz preko župnika u Bosanskom Novom (koji je u to vrijeme bio upravitelj župe u Gvozdanskom). U preporuci koju taj župnik piše Nadbiskupskom duhovnom stolu stoji da nakon prijelaza „svi činovnici, koji budu primljeni u kat. crkvu, budu nakon primitka premješteni u čisto katolički kraj, a na njihova mjesta katolici od starine. Tako bi prije ovi novi vjernici stopili se i priučili na katolički praktični život“.³⁴ I obitelj Valentina Tiča, suvlasnika talionice željeza iz Topuskog želi 30. lipnja 1941. prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest. Valentin je rimokatolik, a njegova supruga i dvije kćeri su pravoslavne vjeroispovijesti.³⁵ Sasvim sigurno je da ih je na taj korak natjerala činjenica da su bili relativno imućni pa su se bojali da im ustaške

vlasti ne oduzmu imovinu. I Nikola Pavlica i njegova supruga Karmela Pavlica rođena Jurinčić, rođena kao rimokatolikinja, žele prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest zajedno sa svoja dva odrasla sina. Sisački župnik 19. lipnja 1941. piše molbu za njih četvero. Nikola je umirovljeni financijski potpreglednik.³⁶

Od sredine lipnja, kad su počeli učestaliji prijelazi na glinskom području, Franjo Žužek je popisivao čitave obitelji i tražio za njih prijelaze na rimokatoličku vjeroispovijest. Kasnije, kada će podnositelja molbi biti toliko mnogo da ih Žužek neće moći bilježiti pojedinačno po obiteljima, zavodit će ih pod jednim zajedničkim brojem. Na kraju svakog pojedinog dopisa Žužek je na latinskom bilježio karakteristike obitelji, pa je tako za obitelj Danice Žutić pribilježio da su „pauperes“ (siromašni),³⁷ za kćeri Anđe Radovanović tvrdi da su „najbolje u rimokatoličkom vjeronauku“,³⁸ a za obitelj Pavlović Petre tvrdi da u obitelji već „postoji katolički element“.³⁹ I u drugim župama krajem lipnja postaju učestaliji vjerski prijelazi. Takav je slučaj i u župi Sunja gdje Ranko Lađević, službenik iz Sunje moli prijelaz za sebe, za suprugu i četiri kćeri. Kao razloge prijelaza navodi da je već prije želio prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest, da mu je jedna kći udata za katolika i da živi među katolicima.⁴⁰ Obitelj Vukas iz Nebojana traži prijelaz kod župnika iz Male Gorice, koji u svojoj preporuci Nadbiskupskom duhovnom stolu piše: „Imadu rodbinu među rimokatolicima, pa hoće da budu s njima u jednoj crkvi. Priznaju istine sv. vjere katoličke posebice primat sv. Oca Pape. Dosada su po mogućnosti polazili službu Božju“.⁴¹ Očito je da su pojedinačne molbe bile pisane nedugo nakon uspostave NDH, posebice u župama u kojima su kasnije pisane kolektivne molbe. Iz pojedinačnih molbi saznajemo da su ih podnosili imućniji, odnosno zaposlenici u državnoj službi, nadajući se da će na taj način spasiti svoje zaposlenje. Poneki su bili od samih početaka svjesni i životne opasnosti u kojoj su se našli zbog svoje vjeroispovijesti, odnosno nacionalnosti, pa su podnosili molbe nadajući se da će prijelazom na rimokatoličku vjeroispovijest spasiti život.

MASOVNI VJERSKI PRIJELAZI S PRAVOSLAVNE NA RIMOKATOLIČKU VJEROISPOVIJEST NA PODRUČJU BANIJE

Na banijskom području, za razliku od ostalih područja Zagrebačke biskupije, vjerski prijelazi su uglavnom bili kolektivni i masovni. Naime, na tome području, koje je općenito bilo najgušće nastanjeno pravoslavnim sta-

novništvom u čitavoj Zagrebačkoj nadbiskupiji, prelazi-
la su s pravoslavne vjeroispovijesti na rimokatoličku
vjeroispovijest čitava sela. Većina masovnih prijelaza,
osim prijelaza na području župe Čuntić i Komarevo te
prijelaza u novoosnovanoj župi u Kukuruzarima, obav-
ljeni su 1941. godine. Jedan od prvih kolektivnih prijela-
za, koji u tom obliku još nije imao masovni karakter,
trebao je biti onaj za kojeg je molbu Nadbiskupskom
duhovnom stolu podnio molbu Franjo Žužek, glinski
župnik. On je naime, 9. lipnja 1941. podnio molbu za
„oko“ 27 osoba, koje ne navodi poimenično. U prvoj re-
čenici pritom kaže: „Smjerno potpisani slobodan je do-
staviti preč. naslovu molbu 77 osoba za prijelaz iz
pravoslavlja na katolicizam. Kod primanja tih molbi
podpisani je imao pred očima odredbe preč. Nas. i druge
naputke u obliku članka u Katol. listu, zbog čega je mo-
rao odbiti oko 50 molbi.“ Kao razlog odbijanja molbi
navodi da mnoge molbe nisu bile dostatno biljegovane,
a potom na latinskom, očito zato da ustaše ne bi razu-
mjele što je napisao, piše kako su nedavno svi mlađi pra-
voslavni muškarci oko 3 kilometra od Gline poubijani i
zakopani po noći.⁴² Dana 30. kolovoza 1941. Žužek već
piše Državnom ravnateljstvu za ponovu, opatu Dioniziju
Juričevu. U svojem dopisu doslovno piše ovako o prije-
laznicima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispo-
vijest: „Jadnici izgubiše sve, i kuće i kućišta, pa nemaju
čime biljegovati. Ja više ne znam kako bi i šta bi. Poseb-
nih propisa za župu Gora nema u pogledu tih molbi; ko-
tar veli da ne treba svjedočbe o čestitosti... Nastaje u
Glini novi katolički život: crkva kod sviju službi Božjih
dupkom puna, da nema mjesta. Župa broji sada cca
11 000 duša. ... Svi drže molitvenike i katekizam – a
pretplatit će se svaka kuća na jedan nabožni glasnik.
Nade imade da će biti dobri katolici i za nekoliko godina
procvasti će sve naokolo nas novi bujni katolički život.“⁴³

Čini se da poduku novih vjernika Žužek ipak nije mo-
gao sam izvršiti pa je stoga Nadbiskupski duhovni stol
odlučio da mu pošalje dva misionara u najbližu glinsku
okolicu, a u dalja sela još neke misionare.⁴⁴ Tako su na
područje Bačuge, Jabukovca i Tremušnjaka franjevci po-
slali opata Benka Čigu, na područje Jošavice i Velikog
Šušnjara opata Kazimira Đurmana, na područje Vlaho-
vića i Dragotine opata Brunu Breškog, za područja Buze-
te, Malog Gradca i Klasnića opata Efrema Kujundžića, a
za područje župa Žirovac i Bešlinac opata Osvalda Tot-
ha.⁴⁵ O djelovanju Franje Žužeka pisano je i nakon rata.
Milan Despot pišući o Glini 1941. kaže o Žužeku: „Počeo
je (Franjo Žužek, *op. a.*) na veliko izdavati potvrde o pre-

krstu i slati ih u sela. Sve žene i djeca poubijanih Glinjana
prekrštene su“.⁴⁶ Slično piše i Janko Mikšić:

Prekrštavanje Srba Franc Žužek provodio je specifično
humano i formalno pa je to predstavljalo samo dobija-
nje dokumenata o primitku u krilo svete rimokatoličke
crkve. (...) Da umiri stanovnike Majskih Poljana koji su
zahtijevali da se pokrste, Žužek im je izdavao uvjerenja
da su primljeni u rimokatoličku crkvu, a da vlastima
dade na znanje da uživa autoritet među Srbima i da ih
tretira i zalaže se za njih kao ravnopravne građane, Žu-
žek im je na raskršću u Majskim Poljanama dao sagradi-
ti kapelicu kao u selima s rimokatoličkim vjernicima.
Međutim, umjesto rimokatoličkog raspela... u kapelu je
stavio ikonu Bogorodice...⁴⁷

Jedan od najmasovnijih prijelaza na području Banije
bio je onaj poduzet u župi Gvozdansko gdje su prešla či-
tava pravoslavna sela u jednom danu. Prijelaze je izvrša-
vao franjevac Osvald Toth. Toth je bio po nacionalnosti
Slovenac i došao je u Dvor iz Čuntića, franjevačkog sa-
mostana, u travnju 1941. godine. Toth se smjestio u žu-
pnom dvoru u Gvozdanskom i odatle vršio vjerske
prijelaze. U Rujevcu je, uz pomoć zvonara Gojka Kova-
čević-Veselinovića, pokupio sve ikone i predmete od vri-
jednosti i navodno ih poslao u Zagreb na pozlatu, a
zapravo je preuredio hram u katolički zato da bi ondje
mogao držati misu. Isto je učinio i u crkvi u Donjem Ži-
rovcu. Potom je naručio molitvenike, koji su se mogli
kupiti u trgovini Aleksandra Šandora u Bešlincu. Toth je
započeo prevjeravanja pravoslavnih u crkvi u Rujevcu.
Ondje je tom prilikom došlo vrlo malo starijih ljudi, koji
su sa sobom vodili i djecu. Budući da mu je na misu do-
lazilo sve manje ljudi, Toth je po selima i zaseocima zaka-
zivao prijelaze na otvorenom. Uglavnom, imao je manjeg
uspjeha u selima uz glavnu prometnicu Dvor – Glina.

O prijelazu na katoličku vjeru u selu Gage govori sje-
ćanje tadašnjeg đaka tamošnje osnovne škole Mirka
Joke:

Bila nas je puna učionica. Imali smo vjeronauk, a sa
nama je bio pravoslavni pop. U učionicu je ušao učitelj
sa dva-tri ustaše sa puškama, a sa njima je neobično obu-
čen čovjek. Imao je na sebi čudnu dugu kafenu roklju,
bijeli koščati kolijer od košulje i bio stegnut lijepim, bije-
lim štrikom koji je na kraju imao krasne velike kićanke.
Ustaše su prišli našem popu, jedan ga je primio za bradu
i tako ga izveli iz učionice. Učitelj nam tada reče da će

ubuduće vjeronauk predavati gospodin Ujak, koga moramo tako zvati. ... Gospodin Ujak nam je najprije govorio o postanku svijeta, poučio nas kako da se ubuduće krstimo, te nam je podijelio nove molitvenike. Neki su bili s crvenim, neki sa zlatnim obrubom. Ja sam dobio crveni, a želio zlatni. Posebno je ostao u sjećanju miris tog molitvenika. Morali smo naučiti očenaš i zdravu Mariju i još neke molitve. One koji ih nisu znali ili miješali s našim pravoslavnim, Ujak je šibao prutom po skupljenim prstima i dlanovima. Kad smo naučili određene molitve, Ujak je odjeven u dugu bijelu roklju izvršio obred, odnosno špricanje svetom vodom. To je, valjda, trebalo da znači da smo postali katolici. (...) I moji ukučani su dobili tada neke molitvenike. Ni danas ne znam, da li su i oni bili pokršćavani. Škola je ubrzo prestala s radom, a u nju se uselile ustaše.⁴⁸

Očito je da je Toth samo popisao sve stanovnike sela Gvozdansko, Rujevac, Pedalj, Ljubina, Kosna, Stupnica, Majdan, Gage, Ljeskovac i Grabovica, te je pritom dobio uputu od Nadbiskupskog duhovnog stola da pripazi koji su brakovi valjani, odnosno koji nevjenčano žive zajedno. Naime, njih je trebalo primiti u rimokatoličku crkvu samo „pro foro civili“. Toth je ovu molbu u njihovo ime uputio Nadbiskupskom duhovnom stolu 24. studenog 1941. godine i već je 28. studenoga 1941. dobio dozvolu da obavi prijelaze za sve molitelje. Sasvim je sigurno da jedan dio onih koji su popisani kao podnositelji molbe nije bio upućen da će biti prevedeni na rimokatoličku vjeroispovijest, a još je sigurnije to da većina popisanih nije primila pouku o rimokatoličkom vjerovanju. Masovni prijelaz 5 582 osobe ukazuje na tu činjenicu. Na području Dvora prijelaze je provodio franjevac opat Pavao Dudić. On je pravoslavne obitelji u Pounju s 1388 članova u selima Zakopa, Unčani, Čore, Zamlaća i u mjestu Dvor preveo na rimokatoličku vjeroispovijest 10. prosinca 1941. Molbu za vjerski prijelaz franjevac je podnio Nadbiskupskom duhovnom stolu, a duplikat molbe poslao je i Vjerskom odsjeku Državnog ravnateljstva za ponovu.⁴⁹ Naselja su potpala pod župu u Divuši, kao i tri nekadašnje pravoslavne parohije u Šegestinu, Kuljanima i Divuši.⁵⁰ U veljači 1942. godine u župi Divuša prešli su na rimokatoličku vjeroispovijest pravoslavni mještani sela Kuljani i Volinja, njih 336.⁵¹

Posebno mnogo prijelaza bilo je na području župe Komarevo. Već u lipnju 1941. godine župnik Mihaljević izražava bojazan da se neće moći nositi s brojnošću prijelaza koji su se spremali u njegovoj župi.

Čast mi je ovime upozoriti Prečastni naslov, da se ovdje sprema mnogo pravoslavnih preći na rk. vjeru. A kako njih ima na teritoriju ove župe oko 5600 duša to su ti prelazi i posao oko toga za mene jedan veliki teret i ja ne znam, da li ću ja moći taj posao oko prelaza a i drugi duhovni posao oko tih obraćenika obavljati, jer ja sam kod godina i dosta duševno i tjelesno slab.⁵²

U srpnju je župnik Mihaljević iz Komareva već najavio Nadbiskupskom duhovnom stolu da čitavo selo Blinjski Kut namjerava prijeći na rimokatoličku vjeru sa zaključkom, „to je najbolje da se svi i prime, jer kuda bi išli koje ne bi primili?“⁵³ Selo Bestрма trebalo je prijeći još u srpnju 1941., ali očito je da nisu imali dovoljno novca da plate biljege. Tako se 6. listopada 1941. stanovnici sela Bestрма žale da nemaju dvadeset kuna po glavi, „već da se uzme, kao i u selu Svinici, da oni koji plaćaju porez do 100 kuna ne plaćaju ništa“ prilikom prijelaza na rimokatoličku vjeroispovijest. „Ne budu li nam olakšane ove takse mnogi će biti u neprilici glede prijelaza na rimokatoličku vjeru i dugo će se to otežati, pa Vas zato molimo da nam blagonaklono udovoljite molbi na dobro sviju nas i svete vjere koju prigrljavamo.“⁵⁴ Podučavanja na području župe Komarevo, kao i na sunjskom području obavljali su varaždinski kapucini u listopadu 1941. te su prema pisanju župnika Mihaljevića do Svih Svetih 1941. bili gotovi s podučavanjima u Blinjskom Kutu, Kinjačkoj i Komarevu Gornjem, a potom su krenuli u sela u okolici Blinje. Stav komarevskog župnika o tome bio je ovakav:

Mora se narodu u toj stvari ići na ruku. Jer glavno je, da oni postanu naši vjernici i mi njihovi župnici. A mi ćemo ih već dalje podučavati, diecu u školi, roditelji će kod kuće čitati katekizam svoje diece. Prodavati ćemo im naše kalendare, glasnike, molitvenike id., dolazit će nama sa diecom na krst, na upis zaruka, vjenčanje, po druge matične izvratke. Uvijek će biti prilike za opomenu i pouku.⁵⁵

U župi Komarevo prelazila su prvo sela najbliža Komarevu u kojima je bilo pravoslavnih Srba, a kasnije i ostala, udaljenija sela. Župnik Mihaljević je 8. prosinca 1941. zamolio za prijelaz 99 pravoslavnih (30 obitelji) iz Klobučka, kako se nazivalo Gornje Komarevo. U svojoj je molbi istaknuo kako su ljudi iznimno siromašni, izolirani zbog loših putova te im je kolektivnu molbu za prijelaz naplatio 120 kuna. Svega tri dana kasnije, župni-

ku u Komarevu je poslan afirmativni odgovor od strane Nadbiskupskog duhovnog stola za prijelaz navedenog sela.⁵⁶ Kao što je već spomenuto, prvo je bilo potrebno podnijeti molbu lokalnim civilnim vlastima koje su morale dati potvrdu o čestitosti zato da bi župnici mogli podnijeti molbu i dati preporuku za prijelaz Nadbiskupskom duhovnom stolu. Takve potvrde o čestitosti uglavnom su sačuvane u fondu Odjela bogoštovlja Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, odnosno u fondu Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu.

Jedna od takvih molbi je ona pravoslavni stanovnika općine Blinja, koja je potpadala pod župu u Komarevu. Općinsko poglavarstvo u Blinji poslalo je 19. studenog 1941. kotarskoj oblasti u Petrinji opširan popis svih potencijalnih prijelaznika s područja sela Bijelnik, Blinja, Moštanica, Petkovac i Stražbenica s preporukom da se molbi udovolji. Posebnu potvrdu je pisao povjerenik u općini Blinja s naglaskom da su svi popisani po zanimanju seljaci, da su čestiti i da ih se sve preporuča te da se „preuzima sva potrebna garancija“. Vidljivo je da je općinski bilježnik pisao molbe za svako pojedino selo u kojem je evidentan kolektivni karakter prijelaza budući da prelaze uglavnom svi stanovnici (od najmanjeg djeteta do starih djedova i baka).⁵⁷ Iz dopisa župnika iz Komareva Josipa Mihaljevića vidljivo je da župnici nisu stizali izvršiti sve prijelaze. On naglašava kako je zadovoljan budući da se župa povećala za 1 500 duša, odnosno za mještane pravoslavne vjeroispovijesti sela Klobučak, Novo Selo, Bestрма i Mađari, ali da žitelje Kinjačke još nije uspio prevesti. „Tamo ih još ima, koji ni nisu zatražili prelaza.“ Žali se Nadbiskupskom duhovnom stolu kako pojedince ne smije primiti, iako imaju potvrde o čestitosti jer nemaju novca za prijelaz. „Stoga molim, da mi se ubuduće dozvoli, da ove koji su ovdašnjim selima zbog bilo kojeg razloga zaostali, da ih mogu primiti, a da se za njih ne šalje molba na Duh. stol.“

Ono što je posebno zanimljivo u tom njegovom dopisu jest činjenica da on nema mogućnosti preuzeti na sebe prijelaze u selima koja se nalaze podalje od župne crkve. Tako odbija da izvrši prijelaz na području Blinje, Moštanice i Petkovca te predlaže da se u Blinju pošalje župnik koji bi primao plaću 3 000 kuna, a nalazi i kandidata Slovenca Skuhala koji se nalazi u Sunji, a koji je „stariji svećenik, glasben, ćirilicu vrlo dobro čita“. Ukoliko se ondje ne pošalje svećenik, predlaže da prijelaze obavi svećenik iz Hrastovice. Budući da je dobio i spise o prijelazu čitavog sela Staro Selo, čiji je prijelaz sunjski župnik odbio uraditi jer mu je selo predaleko, smatrao je

da je selo previše udaljeno od njegove župne crkve, pa nema smisla da on provede vjerski prijelaz.⁵⁸

Na području Blinje i okolice prijelaze je trebao izvršiti i hrastovički župnik koji se u dopisu Nadbiskupskom duhovnom stolu također zalaže za to da stanovnici Blinje i okoline što prije dobiju župnika.⁵⁹ Čini se da je u konačnici dio prijelaza izvršio sunjski župnik koji je na početku siječnja 1942. molio Nadbiskupski duhovni stol za prijelaz sela Bijelnika, Blinje, i Stražbenice, odnosno 912 osoba na popisu.⁶⁰ Za sela Petkovac i Moštanicu molbu je podnio Hadrijan Borak, kapucin iz Varaždina koji je spomenuta sela pripremao za prijelaz, a rješenje o prijelazu za ta dva sela poslano je na župu Komarevo.⁶¹ Kako se čini, i sela Blinja, Bijelnik i Moštanica su privremeno potpala pod komarevsku župu budući da je župnik iz Komareva pisao dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu u veljači 1942. u kojem spominje da su ta sela pod njegovom ingerencijom. Vidljivo je da je na području pravoslavni sela u svojoj župi on sam preveo 1 670 ljudi dok je na području Blinje i okolice, prema njegovoj evidenciji, bilo još 2 977 pravoslavni koji su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest, što je broj župljana župe Komarevo povećalo na 6 791 osobu.⁶² Da su župnici živjeli u strahu za vlastiti život govori i činjenica da je komarevski župnik tražio od Nadbiskupskog duhovnog stola da mu se „povrati oduzeto naoružanje, koje mu je u današnje nesigurno vrijeme za ličnu eventualnu obranu veoma potrebno“.⁶³

Brojni su bili prijelazi pravoslavni i na području Hrvatske Kostajnice. Iz najrazličitijih dokumenata koje Nadbiskupskom duhovnom stolu vrlo često šalje župnik Frölich, vidljivo je da je župnik primao mnogo molbi za prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. Kao i u drugim župama i ovdje su prelazila čitava pravoslavna sela. Tako je u selu Meminska župnik pribilježio sve obitelji koje traže prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Svaka obitelj je vođena pod jednim rednim brojem, ali su pojedinačno pobrojani članovi tako da je iz dopisa vidljivo koliko ljudi uistinu prelazi na rimokatoličku vjeroispovijest. Prijelaz za 292 osobe s područja Meminske je odobren 11. prosinca 1941.⁶⁴ Nešto prije, 23. studenog 1941. prešlo je i selo Donja Velešnja,⁶⁵ a 29. studenog 1941. i naselje Prevršac.⁶⁶ Na isti način prešlo je i selo Rausovac za koje je kostajnički župnik molio Nadbiskupski duhovni stol 19. prosinca 1941. Prešle su na rimokatoličku denominaciju 783 osobe, odnosno 131 obitelj.⁶⁷

Budući da su prijelazi uistinu bili brojni i masovni, pojedini svećenici su od Nadbiskupskog duhovnog stola

i Državnog ravnateljstva za ponovu tražili pomoć, što novčanu, što u svećenstvu. U dopisu kostajničkog svećenika Ferde Frölicha od 11. prosinca 1941. navodi se da na području rimokatoličke župe u Kostajnici živi najmanje 10 000 pravoslavnih vjernika, u šest parohija (Kostajnica, Kukuruzari, Mečenčani, Komogovina, Meminska i Utolica), a koji su se gotovo svi prijavili za prijelaz u rimokatoličku crkvu, pa je župnik bio „prisiljen uzeti sebi još jednog svećenika, koji stalno boravi u ovoj župi, a od zgođe do zgođe pozove u pomoć još kojega svećenika koji pomaže u tom poslu“. Kostajnički župnik trebao je te svećenike uzdržavati, ali, kako se čini, nije imao dovoljno novca pa mu je to bilo vrlo teško.

Potpisani stoga uljudno moli naslov, da oni akciju prelaza tih pravoslavaca potpomognu jednom ovećom potporom, da se namire i potpisanome troškovi, a i da ti svećenici pomagači dobiju nekakav honorar za svoj rad i trud, da se taj posao može, što prije i uspješno dovršiti i za dobro katoličke crkve i za korist naše novoosnovane Države Hrvatske.⁶⁸

Prema jednom ranijem Frölichovom dopisu, koji je uputio Nadbiskupskom duhovnom stolu 20. studenog 1941., vidljivo je da je kostajnički župnik tražio, uz svojeg kapelana, još jednog svećenika (redovnika) koji bi došao odmah da izvrši pouku u pet sela u kojima on i njegov kapelan nisu stigli obaviti posao zato da bi osigurao da se pravoslavne prevede na rimokatoličku vjeroispovijest do Nikolinja (6. prosinca), „a taj dan bi se onda kao na patron župne crkve u Kostajnici upriličilo primanje u većem opsegu sa posebnom svečanošću“.⁶⁹ Kapelan Palnej je očito uz kostajničkog župnika obavljao pouku pravoslavnih žitelja između listopada i prosinca 1941. te je 24. prosinca kostajnički župnik Frölich poslao dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu tražeći nagradu za Palneja. Palnej je, kao što je vidljivo na poledini dopisa, dobio za nagradu premještaj u župu Vugrovec nedaleko Zagreba, i 2 000 kuna.⁷⁰

I drugi svećenici su imali sličan problem kao i kostajnički. Tako župnik Franjo Čosić iz Jasenovca traži 25. listopada 1941. pomoć za prijelaz 300 pravoslavnih obitelji iz Jasenovca i Uštice. „Svi ovi, iz navedenih sela, ukupno sa cijelom obitelji prelaze u krilo katoličke crkve i već su svoju privolu za prijelaz vlastoručno potpisali na Svjedožbu dobrog ponašanja od strane civilne vlasti. Utješiva pojava!“⁷¹ Naime, jasenovački je župnik sredinom studenog (15.) i krajem studenog (26.) 1941. godi-

ne popisao sve pravoslavne stanovnike sela Uštica i Jasenovac i podnio molbu za njihov prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Kod svake pojedinačne obitelji stajao je ovakav tekst:

Pristupaju ti i ti, grkoistočne vjeroispov. podučeni u vjerskim istinama i uvjereni u istinitosti katoličke vjere, ponizno mole, da se prime u krilo katol. crkve sa cijelom obitelji svojom. Potpisani najponiznije moli Preč. naslov za ovlaštenje, da gore naveden može pro foro externo od izopćenja speciali modo sv. Apost. Stolici pridržanog odriješiti i u krilo katol. crkve primiti.⁷²

Vidljivo je da je župnik dobio afirmativan odgovor već 11. prosinca 1941. i da je u odgovoru stajalo da je moguće sve popisane pravoslavne prevesti na rimokatoličku vjeroispovijest. Zanimljivo je da nemamo uopće evidentirano 600 prijelaznika iz sela Jablanac i Mlaka, koje je evidentno preveo u rimokatoličku vjeroispovijest u ožujku 1942. godine Vladimir Globočnik, vjeroučitelj koji je podnio i izvještaj Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu. Iako su, dakle, ovi pravoslavni vjernici prevedeni na rimokatoličku vjeroispovijest u 1942. godini, na području župe Jasenovac nemamo zaveden niti jedan prijelaz te godine, što bi značilo da oni nisu poimenično zavedeni u popise. Globočnik je vrlo zadovoljan njihovim odazivom i na kraju izvještaja je predložio osnivanje nove župe za te prijelaznike.⁷³

Posebno veliki broj prijelaza, definitivno najveći na području Banije, bio je na području župe Sunja. Ondje su sva sela u blizoj i daljoj okolini masovno prelazila na rimokatoličku vjeroispovijest. Tako je u prosincu 1941. prešlo 437 pravoslavnih obitelji s područja Radonje Luke, Velike Graduse, Sjeverovca, Vukoševca, Brđana, Male Graduse, Starog Sela i Male Paukove s više od dvije tisuće članova. U nekim slučajevima radilo se o cijelim selima, a ponegdje samo o dijelovima sela.⁷⁴ O masovnom vjerskom prijelazu sela Drljače izvijestio je dnevnik *Hrvatski narod* od 13. prosinca 1941. Svećanu misu služio je dekan Josip Orlić „koji u svom misionarskom radu među ovim narodom ima mnogo uspjeha“. Župnik je održao i „divnu propovijed“, a uz *Te Deum* pjevala se i ustaška i državna himna.⁷⁵

Ustaški tabor u Stazi izdaje potvrde o čestitosti stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti za sela Donji Hrastovac, Stazu, Pobrđane, Čapljanu i Novoselce⁷⁶ za koje posjedujemo potvrde o prijelazu, ali i za sela Jasenovčane, Kostreše, Papiće, Timarce, Slovince i Šaš za koje do-

zvola za prijelaz od strane Vjerskog odsjeka nije stigla do 10. siječnja 1942. godine.⁷⁷ Iako ne postoji poimenični popis prijelaznika, sasvim je sigurno da se i ovaj drugi prijelaz dogodio. Naime, dubički župnik spominje da je u Šašu prešlo čak 850 mještana skupno na rimokatoličku vjeroispovijest. Vidljivo je iz dopisa dubičkog župnika da se on čvrsto zalaže da mjesto Šaš i Živaja dobiju svoju župu sa sjedištem u Živaji, a ne da budu priključena predloženoj župi u Stazi ili staroj župi u Dubici, budući da bi i eventualna župa u Stazi i stara župa u Dubici mogle imati u tom slučaju preveliki broj vjernika, a još k tome i dosta su udaljene od Šaša i Živaje. Selo Živaja u vrijeme pisanja dopisa dubičkog župnika Alojzija Venka, 3. ožujka 1942. godine, nije prešla na rimokatoličku vjeroispovijest, ali je, prema pisanju dubičkog župnika, to samo „pitanje vremena“.⁷⁸

Župnik u Sunji slao je dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu tražeći prijelaz za sve pravoslavne vjernike iz sela Crkveni Bok, Ivanjski Bok i Strmen. U ova sela dolazili su rimokatolički svećenici koji su uvjerali lokalno stanovništvo da su njihovi djedovi bili Hrvati i da se oni sada trebaju vratiti vjeri djedova, prema iskazu Mile Požara iz Crkvenog Boka.⁷⁹ Svi stanovnici Crkvenog Boka potpisali su izjavu kojom se obavezuju da će predati pravoslavnu crkvu novom rimokatoličkom župniku i da će mu podignuti novi župni stan.⁸⁰ Na temelju dopisa od 31. prosinca 1941. koji je vjerski ured poslao kotarskoj oblasti Petrinja vidljivo je da su prijelazi trebali zaštititi pravoslavno stanovništvo Banije, koja je u to vrijeme već bila zahvaćena ustankom, a samim tim i ustaškim represivnim odmazdama. Prema dopisu nadstojnika Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu Dionizija Juričeva vidljivo je da su općinske vlasti poslale popis podnositelja molba za prijelaz iz općine Sunja (njih 225) Vjerskom odsjeku te da je općina Sunja svim osobama izdala potvrdu o čestitosti. Sada je Vjerski odsjek tražio da se odluke o odobrenju prijelaza na rimokatoličku vjeroispovijest podijele svakoj osobi pojedinačno, da to mora uraditi Kotarska oblast u Petrinji, a da tim odlukama treba dodati i potvrde Vjerskog odsjeka, s tim da se moliteljima ništa ne dogodi, već da ih sve državne vlasti „najustaškije“ zaštite prema Okružnici Ministarstva unutarnjih poslova od 10. listopada broj 1276-I-A-1941.⁸¹

S obzirom na velik broj vjerskih prijelaza, posebno na području općine Mečenčani i u okolici Sunje, Nadbiskupski duhovni stol je odlučio osnovati dvije nove župe. Od toga bi jedna župa obuhvaćala 9 sela u okolici

Kukuruzara i sjedište bi joj bilo u Kukuruzarima, a druga župa bi obuhvaćala pravoslavna sela Ivanjski Bok, Crkveni Bok i Strmen, a sjedište bi joj bilo u Crkvenom Boku. Vidljivo je da je Nadbiskupski duhovni stol tražio od Vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu imovinu Srpske pravoslavne crkve na tome području zato da bi mogli uspostaviti župu.⁸² Nove župe, nakon uspostave župe u Crkvenom Boku, predlagao je i župnik iz Sunje. On je smatrao da bi bilo nužno da se osnuju, ako ne župe, a ono barem tri kapelanije na području sadašnje sunjske župe. Tako je predlagao kapelanije u Svinici, Maloj Gradusi i u Stazi smatrajući da će na taj način riješiti problem prevelikog broja vjernika koji su potpadali pod njegovu župu u kojoj je imao samo pomoć jednog slovenskog svećenika, Rudolfa Jermana, i subsidijara Alojzija Sunčića.⁸³ Slovenski svećenik je tako dobio kapelaniju Staza, a Alojzije Sunčić kapelanije Mala Gradusa i Svinica. Već su u listopadu 1941. u župe Sunja i Komarevo došli kapucini iz Varaždina: Alojzije Novak, Miroslav Novinić i Hadrijan Borak koji su čitavo vrijeme bili na terenu.⁸⁴

Sela Svinica i Krčevo s 2 138 stanovnika prešli su na rimokatoličku vjeroispovijest početkom listopada 1941.⁸⁵ Zbog nedostatka župnika u Svinici, svinička učiteljica Anica Slavuljević je 11. siječnja 1942. poslala pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u kojem navodi da su seljaci iz

Svinice prešli prije tri mjeseca na rimokatoličku vjeroispovijest, a još nemaju župnika. Nezadovoljni su, prigovaraju, jer Crkveni Bok i Kukuruzari kasnije su prešli, a već su dobili svećenika. (...) Meni neprestano govore, kad ćemo već jedanput dobiti svećenika, jer sada napokon nemamo ni jedno ni drugo, sada smo ni na nebu ni na zemlji. Moje je mišljenje da imaju i potpuno pravo. O svojoj vjeri znali su vrlo malo, a što ih se moglo poučiti u 14 dana, tek neka malenkost. Mi u tima selima imamo omladinu, koju treba odgojiti za Boga i Hrvatsku. Nacionalni momenat u današnje doba ne će nam mnogo koristiti, baš preko religije odgojit ćemo ih nacionalno. Danas osjećamo velike nedostatke kod tih prelaznika. Duševna bijeda iskrsava na svakom koraku, a samo svećenici su pozvani, da im danas isprave to.

Na kraju učiteljica ističe kako se svećenici ne bi trebali bojati za svoj život, jer će ih „narod čuvati kao zjenicu svoga oka“, ako budu radili za njega.⁸⁶ O istom selu dopis je Nadbiskupskom duhovnom stolu poslao i franjevac

koji je ondje boravio nekoliko dana, Vinko Fugošić. U svojem opširnom pismu, među ostalim, izvijestio je kako je bio lijepo dočekan i kako ga je lokalno stanovništvo dobro dočekalo. U selu je zatekao polusrušene crkve⁸⁷ (parohijalnu i Svete Petke) kojima su ustaše malo prije prijelaza srušile krov i pokrale inventar. Franjevac se po dolasku bojao da bivši pravoslavni žitelji Svinice neće biti oduševljeni njegovim dolaskom zbog kidanja s tradicijom, ali se ugodno iznenadio kad je vidio da su mještani zainteresirani za vjeru: „Vjerski su bili sasvim zapušteni, nitko se za njih nije brinuo, njima je bilo sve isto: ostati na starom ili preći. A sada vide da je ovamo ipak bolje, netko se ipak brine i radi što god za njih, to oni vide i oduševljeni su...” Franjevac je obavio blagoslov kuća, a kako se čini, prema njegovu pismu, svi su ga veselo dočekali. Franjevac je 7. siječnja 1942. preporučio da se što prije ondje osigura župnik, ali ne prije negoli se popravi crkva. Ukoliko pak nije moguće naći župnika, onda barem treba osigurati kapelana, a ako nema kapelana da se onda njihov sadašnji župnik uputi ondje u vrijeme Uskrsa i proboravi u selu i okolici nekoliko dana. Čini se da su u to vrijeme ondje već počeli organizirano djelovati partizani pa je stoga stanovnicima Svinice bilo opasno čak izići iz sela.⁸⁸ Vidljivo je da dugo nije došao ni pomoćni župnik u Stazu. Naime, sunjski je župnik dugo obavljao sve prijelaze i crkvene obrede u općini Staza, ali kako očito to više nije mogao, zamolio je Nadbiskupski duhovni stol da se vjernici i prijelaznici iz tog područja upućuju u župe Dubica ili Hrvatska Kostajnica.

U župi Čuntić bilo je također masovnih vjerskih prijelaza s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. Vidljivo je da su franjevci u župi Čuntić 12. prosinca 1941. tražili vjerski prijelaz za 402 pravoslavna vjernika, a uz popis prijelaznika iz mjesta Kraljevcani, Dragotinci, Pecki, Dodoši, Mačkovno Selo, Prnjavor Čuntićki, Jabukovac, Bačuga i Veliki Šušnjar stajalo je doslovno ovako: „Učtivo podpisani mole, da bi bili primljeni u krilo sv. Rkt. Crkve, da će savjesno vršiti sve propise sv. Rkt. vjere, te biti vjerni Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.”⁸⁹

Općina Kraljevcani, u kojoj se nalazio jedan dio spomenutih naselja, poslala je 31. prosinca 1941. izvještaj o broju prijelaza. Iz izvještaja se vidi da je do tada prešlo svega nekoliko obitelji od sveukupno 1 691 pravoslavnih, ali da su gotovo svi najavili svoj prijelaz. Navodno je prijelaz odbilo svega desetak osoba. Djelomični prijelaz te općine će uslijediti tek 1942.⁹⁰ i to u siječnju, kad će prijeći ostatak mještana iz Velikog Šušnjara, Dragotina-

ca i Bačuge te sela Klinca.⁹¹ Franjevci iz Čuntića u obrazloženju zašto molbe prilikom tog prijelaza nisu biljegovane pišu: „Radi nastalih prilika na Kordunu, kao ubijanja, paleži, pljačke i slično, umoljava, ovaj župni ured oprost od biljegovanja molbe.”⁹² O tome kako su izgledala prevjeravanja u okolici Čuntića dala je iskaz Sofija Marković iz Vlahovića: „Posle pokolja u Banskom Grabovcu išli su ustaše po našim selima i pozivali narod da pređe na rimokatoličku veru, obećavajući da nas posle toga neće niko progoniti”. Franjevci iz čuntićkog samostana su predlagali da između 4 i 5 tisuća pravoslavaca koji su preživjeli mjere „čišćenja” i prisilnog preseljavanja, budu prevjereni na rimokatoličku vjeroispovijest i da se u tu svrhu sagradi što je moguće prije rimokatolička crkva na području Jabukovca i okolice.⁹³ Vidljivo je da su se franjevci iz Čuntića trudili da pridobiju pravoslavne Srbe iz Jabukovca i okolice da pristanu na prijelaz s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest. Bili su svjesni činjenice da je ključna osoba za pridobivanje pastve upravo lokalni pravoslavni svećenik. Branko Jakšić, pravoslavni svećenik iz Jabukovca, iznio je u Beogradu, u Komesarijatu za izbeglice i preseljenike, na koji su ga način franjevci iz Čuntića nagovarali na vjerski prijelaz. Gvardijan samostana u Čuntiću došao je Jakšiću već početkom svibnja 1941. i nagovarao ga da zbog svoje sigurnosti „prijeđe na rimokatoličku vjeroispovijest” znajući da bi na taj način pridobio i veći dio njegove pastve. Međutim, Jakšić nije na to pristao.⁹⁴

U susjednoj župi Maja prijelaza je također bilo mnogo. Ipak, vidljivo je da su pojedina naselja koja su bila bliže Glini nego Maji odlazila na prijelaz u Glinu. Možda je to bilo i zbog malo tvrdog stava majskog župnika, koji 10. ožujka 1942. piše za prijelaznike iz Ravnog Rašća da je teško „ustanoviti da li će novopečeni rimokatolici uistinu vršiti propise katoličke crkve, odnosno da li ti pravoslavci prelaze iz vlastita uvjerenja. Ponajprije, njih je, tako reći, nemoguće poučavati i poučiti vjerskim istinama i dati im barem približni pojam o katoličkoj vjeri i crkvi s jednostavnog razloga, što je njima teško dolaziti u crkvu poradi neslobodnoga kretanja. Oni su u neku ruku blokirani u ovdašnjim krajevima. To je razumljivo, što se s njima tako postupa, jer je njihova prijašnja sloboda kretanja bila u mnogim na štetu našeg naroda.”⁹⁵

Vidljivo je da u pojedinim župama nije bilo masovnih prijelaza, kao na primjer u dubičkoj župi, ali da je postojala intencija da se izvrši masovni prijelaz. Tako dubički župnik 17. veljače izvještava Nadbiskupski duhovni stol kako će sigurno masovno prijeći naselja Du-

bica i Cerovljani, njih 1 600, jer im državne vlasti izdaju dozvole.⁹⁶ Po nekim svojim idejama dubički je župnik specifičan na području čitave Zagrebačke nadbiskupije. Naime, ovaj je župnik u listopadu 1941. poslao dopis Nadbiskupskom duhovnom stolu u kojem postavlja pitanje „da li je moguće zahtijevati od bivših pravoslavaca koji prelaze na rimokatoličku vjeroispovijest da promijene i svoja imena koja su izrazito srpska poput Vaso, Glišo, Anđa, Joka, Kojo, Đuja, Gojko, Veljko, Vukosava, Stojan, Dean, Srđan, Veselinka... na naša izrazita katolička krsna imena i nazive, tj. da im se pred njihovo dosadanje krsno ime, koje ima napadno i izrazito srpski naziv, dade još i koje naše krsno ime“. Dakako, župnik nije inzistirao na tome, ali je smatrao da ukoliko se „ne treba zahtijevati, da se barem može preporučiti takvo što“. Odgovor Nadbiskupskog duhovnog stola bio je znakovit. Naime Nadbiskupski duhovni stol odgovara da ne bi bilo

... podesno zahtijevati, da pokršteni pravoslavci promijene svoja imena, jer bi u selu nastala prava zbrka, nego im uz imena, koja nisu sveta, pridodati nebeskog zaštitnika, a ostalo neka se ostavi njihovoj privatnoj inicijativi, na koju se mogu i na zgodni način potaknuti. Kad donose bivši pravoslavni djecu na krštenje, onda treba od njih tražiti, da im daju čisto katolička imena. Može im se direktno preporučiti da n.pr. dosadanjeg Jovana zovu Ivanom, dok n.pr. Soku i Stevu mogu i dalje tako zvati, jer se i katolici u nekim krajevima tako zovu.⁹⁷

Na području župe u Lasinji također nije bilo masovnih prijelaza. Nešto veći prijelaz dogodio se 10. prosinca 1941. godine kad je nekoliko obitelji iz samog mjesta Lasinja prešlo na rimokatoličku vjeroispovijest. Činjenica je da su pojedini članovi obitelji bili rimokatoličke vjeroispovijesti, a da su pojedini „očevi obitelji bili odvedeni u logore“ već u travnju 1941., kako stoji u molbi lasinjskog župnika. Lasinjski župnik je u svojoj molbi istaknuo kako svi napomenuti „jesu iz mjesta Lasinje te imaju od građanskih vlasti svjedočbu o čestitosti i dozvolu za prijelaz. (...) Župski ured preporuča ove molbe s razloga jer su obitelji ili mješovite po vjeri ili vezane rodbinom katoličke vjere te žive među katolicima u središtu župe. Biljege su nekoji već naplatili velike ili općini ili ustašama, pa nijesu ni imućni, pa neka se ne pravi od toga pitanje.“⁹⁸

I župnik u Maloj Gorici, selu nedaleko Petrinje, imao je manje prijelaza. Radilo se uglavnom o pravoslavnim

vjernicima iz sela Nebojan s druge strane rijeke Kupe. Vjernici iz Nebojana tražili su hitan prijelaz 21. srpnja 1941., očito zato da ne bi bili iseljeni, budući da se upravo tih dana sela u njihovoj okolini prisilno iseljavalo u Srbiju preko logora u Capragu. Župnik u Maloj Gorici čak je poslao glasnika u Zagreb zato da bi prijelaz 75 osoba iz Nebojana bio što je moguće prije obavljen. No, odgovor Nadbiskupskog Ordinarijata od 30. srpnja 1941. bio je da su prijelazi do daljnjega obustavljeni, vrlo vjerojatno zbog Okružnice koju je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja tih dana objavilo, a ujedno i zbog činjenice da je na tome području započeo otvoreni ustanak protiv ustaške vlasti. Ipak, prijelazi su očito samo na kratko odgođeni pa su mještani Nebojana prevjereni na rimokatoličku vjeroispovijest već 7. kolovoza 1941.⁹⁹

Mještani susjednog kotara Vrginmost iz sela Bović, ali i iz Šatornje, Bišćanova i Čemernice su svoje prijelaze obavili u selu Viduševac.¹⁰⁰

Na području župe Gora prelazili su mještani Glinske Poljane i Slane. Župnik iz Gore Božidar Pavlov piše 18. prosinca 1941. Nadbiskupskom duhovnom stolu da je sve prijelaze obavljao na svoj račun. On ističe kako su već 18. srpnja 1941. svi pravoslavni mještani Glinske Poljane i Slane prešli na rimokatoličku vjeroispovijest te da je on već tada kupio o svojem trošku knjige za prijelaz te da je vršio sve vjerske obrede bez naplate pa moli da se to ima u vidu, te „honorira kao i ostale dušobrižnike prelaznika“.¹⁰¹ Ipak, vidljivo je da je Pavlov molbe za prijelaz za mještane Glinske Poljane i Slane pisao uglavnom 24. kolovoza, odnosno 5. rujna 1941., a da je tek manji dio molbi pisan ranije, u mjesecu srpnju 1941. Kao razloge prijelaza gorski župnik navodi uglavnom činjenicu da Srbi žive među katolicima i kako su već prije nastalog stanja namjeravali prijeći na rimokatoličku vjeroispovijest da ih „njihovi popovi nisu smetali“. Čini se da je Pavlov prijelaze obavio uistinu u srpnju, ali da ih je obavio na temelju dozvole kotarskih vlasti, a ne i dozvole Nadbiskupskog duhovnog stola. Naime, Pavlov je očito, kako sam piše, imao mnogo posla pa nije Nadbiskupskom duhovnom stolu poslao popise prijelaznika na vrijeme, što su mu duhovne vlasti zamjerile. Pavlov piše ovako: „Nikoga nijesam primio u crkvu, a da nijesam imao dozvolu od strane kotara; u posjedu sam svih dozvola. Primio sam ih bez prethodnog ovlaštenja (duhovnih, *op. a.*) vlasti... i da nijesam tako postupio, danas ne bi bilo nijednoga na životu.“ Dakle, Pavlov je očito pravoslavnim mještanima Glinske Poljane i Slane, 255

njih, spasio život, a oni su službeno zavedeni da su prešli na rimokatoličku vjeroispovijest u knjigama Nadbiskupskog duhovnog stola tek 12. rujna 1941.¹⁰²

Na području župe Hrastovica uglavnom su prelazili mještani sela Cepeliš, Budičine, Drenčine i Donje Bačuge. Čini se da su, iako su neki od njih prešli u studenom 1941., u Urudžbeni zapisnik Nadbiskupskog duhovnog stola upisani na početku 1942. godine.¹⁰³ Vrlo realno piše hrastovički župnik moleći za njihov prijelaz: „Ponižno potpisani smjerno moli Preč. naslov, da blagovoli ovim velikim sirotanima prelaznicima dozvoliti preći u krilo sv. rimokat. crkve, i to molimo smjerno što prije, jer se siroti strahovito boje, da će ih ustaše poklati i pobiti, jer de facto još nisu prešli na rimokat. vjeru.“¹⁰⁴

U župi Kratečko u Posavini prešlo je 1942. godine 10 osoba u jednom mahu, 24. siječnja 1942. Za njih je kratečki župnik napravio molbu i napisao da svi prelaze „iz uvjerenja da je rkt. vjera prava i istinita vjera. Svi dišu pomalo katolički jer stanuju među katolicima i postoji moralna sigurnost da će biti dobri katolici“. Radilo se dakako o doseljenicima koji su iz nekog razloga, uglavnom kao sluge, došli živjeti u Kratečko.¹⁰⁵

I ondje gdje je bilo manje prijelaza, kao na primjer u Vrginmostu, mještani i kotarski načelnik su se zalagali za uspostavu novih župa. Tako su na području kotara Vrginmost, prema prijedlogu župnika u Topuskom, trebale biti uspostavljene župe u Boviću i Vrginmostu. Očito je bovićka crkva trebala biti pretvorena u rimokatoličku, a u Vrginmostu je za crkvu trebalo iskoristiti novosagrađeni dom. Topuski župnik je preporučao i zaštitu novog svećenstva u te dvije župe ukoliko budu uspostavljene.¹⁰⁶

ZAKLJUČAK

Iz cjelokupne dokumentacije koja nam je sačuvana vidljivo je da su kolektivni prijelazi čitavih sela s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest bili najintenzivniji u drugoj polovini 1941. godine, odnosno osobito u posljednja dva mjeseca 1941., kad su masovno prelazila srpska sela u okolici Dvora, Sunje, Hrvatske Kostajnice, Jasenovca i Gline. Iz svih primjera vidljivo je da su

pravoslavni s tog područja masovno prelazili na rimokatoličku vjeroispovijest. Usporedimo li njihov ukupan broj prema popisu iz 1931. na ovom području i ukupan broj prijelaznika, uočiti ćemo da je više od jedne trećine pravoslavnog stanovništva prešlo ili barem podnijelo molbe za prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest. Postoci su na pojedinim područjima bili osobito visoki pa je tako u kotaru Dvor od sveukupno 23 452 pravoslavnih prema popisu iz 1931. prešlo njih 7 313 (31,18%), na području općine Jasenovac je od 2 591 pravoslavnih prešlo njih 1 878 (72%). Na sunjskom području postotak onih koji su prešli bi svakako bio veći, međutim, budući da se granice župe ne podudaraju s granicama kotara, odnosno općine, nije moguće usporediti broj onih koji su prešli s ukupnim brojem pravoslavnog stanovništva.

Iz molbi koje su Nadbiskupskom duhovnom stolu podnosili svećenici moguće je iščitati i koliko su pojedini svećenici bili naklonjeni pravoslavnom stanovništvu, odnosno koliko su od njega zazirali. Iako su molbe u najvećoj mjeri uniformne, ipak se, od župnika do župnika, vidi razlika u načinu pisanja tih molbi, odnosno preporuka. Župnici su na Baniji uglavnom imali pozitivan stav prema podnositeljima molbi za prijelaz.

Koliko su vjerski prijelazi pomogli pravoslavnom, srpskom stanovništvu Banije ili nisu, govori postotak stradanja srpskog stanovništva na području čitave Banije i pojedinih kotareva. Na području čitave Banije, od 92 760 pravoslavnih koliko ih je bilo 1931. godine, stradalo je 16 655, što ukazuje na činjenicu da ni vjerski prijelazi nisu mogli pomoći pravoslavnom stanovništvu da se spasi.¹⁰⁷

Treba uz to napomenuti da jedan dio prijelaznika nije bio poimenočno popisan pa je postotak prijelaza svakako bio i nešto veći od spomenutoga, a valja također napomenuti i da jedan dio prijelaza sasvim sigurno nije proveden kroz knjige Nadbiskupskog duhovnog stola prema kojima su nastajali poimenočni spiskovi. Karakteristično je da su pravoslavni na ovom području masovno konvertirali, a po brojnosti prijelaza ovaj kraj prednjači među svim arhiđakonatima ili dekanatima u Zagrebačkoj nadbiskupiji.

¹ Vidi ove rezultate u: *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga IV, Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju*, Sarajevo 1940.

² Nakon dugotrajnih pregovora između Kraljevine SHS, pa potom Kraljevine Jugoslavije i Vatikana, nacrt teksta konkordata prihvaćen je i od jugoslavenske vlade i od Svete Stoline 1935. godine. Da bi stupio na snagu, potpisani konkordat trebali su ratificirati Narodna skupština i Senat Kraljevine Jugoslavije. Međutim u kampanju protiv ratifikacije Konkordata krenula je Srpska pravoslavna crkva i drugi protukatolički krugovi. Nadbiskup Stepinac je 1935. posjetio patrijarha Varnavu želeći ublažiti njegov otpor konkordatu. Međutim, Varnava je ustrajao u svom otporu i 1936. tražio da se konkordat odbije. Prijetio je i da će se SPC svim sredstvima boriti protiv primjene konkordata, optužujući vladu za izdaju Srpske crkve. SPC je na kraju u srpnju 1937. zaprijetila izopćenjem svima koji bi glasali za konkordat, a sukobi su se prenijeli i na ulice. Narodna skupština je ipak ratificirala konkordat, ali nakon što je patrijarh Varnava umro, odustalo se od ratifikacije pred Senatom tako da je početkom 1938. vlada izvijestila SPC da je konkordat stvar prošlosti (Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u monarhističkoj Jugoslaviji*, na www.alfaportal.hr). O „konkordatskoj krizi“ puno je literature. Ovdje navodim samo neke naslove: Mirko PETROVIĆ, „Projekat konkordata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Svete Stoline 1925. i uporedni konkordatski režimi“, u: *Dijalozi povjesničara-istoričara*, sv. 2, Zagreb 2000., 485–502; Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. II, Zagreb 1993., 174–176; Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1988., 140–141; Srećko DŽAJA, *Politička realnost jugoslavenstva (1918. – 1991.)*, Sarajevo ; Zagreb, 2004., 54–56; Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 2003., 190; Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, pregled religiozne povijesti Hrvata* (od VII. do XX. st.) Zagreb 1996., 448–449.

³ O odnosu Kraljevine Jugoslavije prema Rimokatoličkoj crkvi vidi u: Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945. : okupacija i kolaboracija*, Zagreb 2010., 584–588.

⁴ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.*, 586.

⁵ Jure KRIŠTO, *Sukob simbola : politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*, Zagreb 2001., 37–39.

⁶ O stradanjima pravoslavnih svećenika vidi u: Veljko ĐURIĆ, *Ustaše i pravoslavlje*, Beograd 1989., 106–117; *Spomenica pravoslavnog sveštenstva žrtava fašističkog terora*, Beograd 1960.

⁷ *Narodne novine*, 4. svibnja 1941.

⁸ Sve ove uredbe, okružnice, upute i dopise moguće je precizno pratiti u knjizi J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 172–202 te u knjigama Veljko ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Ne-*

zavisnoj Državi Hrvatskoj : prilozi za istoriju verskog genocida, Beograd 1991. i Sima SIMIĆ, *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, Titograd 1958.

⁹ *Katolički list*, 19. svibnja 1941.

¹⁰ *Narodne novine*, 27. svibnja 1941.

¹¹ J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 177–179.

¹² S. SIMIĆ, *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, 63–64.

¹³ V. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 45–46.

¹⁴ J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 182–183.

¹⁵ J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 185–186.

¹⁶ J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 194–202

¹⁷ Pismo je objavljeno u knjizi J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.*, 629–631.

¹⁸ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945.*, 629–631.

¹⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 12847/1941.

²⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 12454/1941.

²¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21098/1941, 21103/1941.

²² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17497/1941.

²³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2658/1944.

²⁴ Ovu brojku potvrđuje još jedan župnikov izvještaj iz 1942. kada on piše da pravoslavnih više nema na području Žažine, a da ih je 10 prešlo (128-IVO-1942).

²⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 182-IVO-1942. Na teritoriju Topuskog prešlo je čitavo selo Mala Vranovina. (HDA, MPB NDH, kutija 9, 2597 – B- 1941.)

²⁶ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 313/1941.

²⁷ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, 332/1941.

²⁸ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, 750/1941.

²⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 112/-IVO-1942.

³⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7348/1941.

³¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5236/1941.

³² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5687/1941.

³³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 6588/1941.

³⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7139/1941.

³⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 8026/1941.

³⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7010/1941.

³⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7362/1941.

³⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7364/1941.

³⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7370/1941.

- ⁴⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7543/1941.
- ⁴¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 7570/1941.
- ⁴² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 6376/1941.
- ⁴³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 12847/1941.
- ⁴⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 18364/1941.
- ⁴⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 109-IVO-1942.
- ⁴⁶ Milan DESPOT, „Glina 1941“. *Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotaram Pokuplja i Žumberka*, Karlovac 1971., 614.
- ⁴⁷ Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941. – 1945.*, Zagreb : Ljubljana 1982., 90–91.
- ⁴⁸ Vezmar i Dupalo u svojem tekstu bilježe niz iskaza preživjelih svjedoka, vrlo dragocjenih za ovu temu, navodeći pritom njihova imena i prezimena. Gojko VEZMAR i Adam DUPALO, „Teror i prisilno pokršćavanje“, u: *Dvor na Uni, od prijeslavenskog doba do naših dana*, Dvor na Uni 1991., 328–337.
- ⁴⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21104/1941.
- ⁵⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 46-IVO-1942.
- ⁵¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3099/1942.
- ⁵² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 8523/1941.
- ⁵³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 9363/1941.
- ⁵⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17497/1941.
- ⁵⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17497/1941.
- ⁵⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21106/1941.
- ⁵⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 153-IVO-1942.
- ⁵⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 26-IVO-1942.
- ⁵⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 77-IVO-1942. Ono što zbunjuje je ingerencija sunjskog, hrastovičkog i komarevskog župnika nad selima u okolini Blinje pa kako je dokumentacija o njihovu prijelazu očito bila poslana svima njima, nije posve jasno tko je na kraju obavio prijelaz, odnosno kojoj su župi ta sela pripala nakon obavljenog prijelaza. Evidentno je da je za svu trojicu taj posao bio prevelik pa su se zbog toga svi ograđivali od tog zadatka.
- ⁶⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 470/1942.
- ⁶¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21733/1941.
- ⁶² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 155-IVO-1942.
- ⁶³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 19405/1941 (vodi se pod 18-IVO-1942).
- ⁶⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21507/1941, 21508/1941.
- ⁶⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 20189/1941.
- ⁶⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 20751/1941.
- ⁶⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21732/1941.
- ⁶⁸ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 266/1941.
- ⁶⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 5-IVO-1942.
- ⁷⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 41-IVO-1942.
- ⁷¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 13-IVO-1942.
- ⁷² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21098/1941.
- ⁷³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 193-IVO-1942.
- ⁷⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21509/1941, 21510/1941, 21511/1941, 21512/1941, 21513/1941, 21514/1941, 21515/1941, 21516/1941, 21517/1941, 21518/1941, 21519/1941, 21520/1941.
- ⁷⁵ *Hrvatski narod*, 13. prosinca 1941.
- ⁷⁶ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 91/1941, 92/1941, 93/1941, 94/1941 i 95/1941.
- ⁷⁷ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek 765/1941.
- ⁷⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 240-IVO-1942.
- ⁷⁹ V. ĐURIĆ, *Prekršćavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, 186.
- ⁸⁰ HDA, MPB NDH, kutija 23, 7011 – B – 1941.
- ⁸¹ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 543/1941.
- ⁸² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 20-IVO-1942, 21-IVO-1942.
- ⁸³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 47-IVO-1942.
- ⁸⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 51-IVO-1942.
- ⁸⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17341/1941.
- ⁸⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 60-IVO-1942.
- ⁸⁷ Ustaše su u Drugom svjetskom ratu uništili brojne pravoslavne crkve na Baniji. U potpunosti su uništene crkve u Uštici, Brđanima, Timarcima, Strmenu, Crkvenom Boku, Živaji, Šašu, Hrvatskoj Kostajnici (2 crkve), Hrvatskoj Dubici (2 crkve), Kinjačkoj, Velikoj Gradusi, Drljačama, Četvrtkovcu, Petrinji, Velikom Šušnjaru, Tremušnjaku, Čukuru, Utolici, Lovči, Bojni, Brezovom Polju, Glini (2 crkve), Hajtiću, Velikom Gradcu, Topuskom, Čemernici, Pješčanići, Slavskom Polju i Stipanu, a u ruševinama su ostavljene crkve u Jošavici, Donjoj Bačugi, Mačkovom Selu, Svinici (2 crkve), Komogovini, Slabinji, Kukuruzarima, Brđanima Šamaričkim, Boviću, Malom Gradcu, Perni i Šegestinu. Posljednja tri hrama uništili su do temelja jugoslavenske vlasti nakon 1945. godine (Filip ŠKILJAN „Stanje objekata Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj“, u: *Očuvanje i zaštita kulturno-istorijskog nasleđa Srbije u inostranstvu: zbornik radova s druge naučne konferencije s međunarodnim učešćem*, Beograd 2010., 43–99).
- ⁸⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 62-IVO-1942.
- ⁸⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21658/1941.
- ⁹⁰ HDA, Državno ravnateljstvo za ponovu, Vjerski odsjek, kutija 584, 756/1941.
- ⁹¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 847/1942 i 104/1942, 2047/1942, 2052/1942.

⁹² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 2047/1942.

⁹³ HDA, MPB NDH, kutija 21, bb/1941.

⁹⁴ V. ĐURIĆ, *Prekrštavanje Srba za vreme Drugog svetskog rata*, 191-193.

⁹⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 3396/1942.

⁹⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 112-IVO-1942.

⁹⁷ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 17793/1941.

⁹⁸ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21537/1941.

⁹⁹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 9474/1941.

¹⁰⁰ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 21850/1941, 16108/1941.

¹⁰¹ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 30-IVO-1942.

¹⁰² NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 15667/1941.

¹⁰³ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 1561/1942, 1562/1942, 1563/1942, 1564/1942, 1565/1942, 1566/1942, 1567/1942, 1531/1942, 1533/1942, 1533/1942. 1556/1942, 1557/1942

¹⁰⁴ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 1533/1942.

¹⁰⁵ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 1571/1942.

¹⁰⁶ NAZ, Nadbiskupski duhovni stol, 15891/1941.

¹⁰⁷ Dragan CVETKOVIĆ, „Stradali pripadnici Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije iz Hrvatske prema popisu Žrtve rata 1941–1945. iz 1946. godine. Analiza trenutnog stanja prema do sada izvršenoj reviziji“, u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, ur. Hans Georg Fleck i Igor Graovac, sv. 6, Zagreb 2002., 365-381.